

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**KRAJNÍ NOUZE A NUTNÁ OBRANA JAKO
OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST**

Autor práce: Michal Lochman, DiS.

Studijní obor: Bezpečnostně právní činnost ve veřejné správě

Forma studia: Kombinovaná

Vedoucí práce: JUDr. Milan Šumbera

Katedra: Katedra právních oborů a bezpečnostních studií

2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, na základě vlastních zjištění a s použitím odborné literatury a materiálů uvedených v této práci.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění.

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce JUDr. Milanu Šumberovi za cenné rady, připomínky a vedení při zpracování této práce.

ABSTRAKT

LOCHMAN, M. *Krajní nouze a nutná obrana jako okolnosti vylučující protiprávnost: bakalářská práce*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2015, 65 s. Vedoucí bakalářské práce: JUDr. Milan Šumbera.

Klíčová slova: krajní nouze, nutná obrana, okolnosti vylučující protiprávnost, právní úprava, trestní zákoník, útok.

Bakalářská práce se zabývá problematikou okolností vylučujících protiprávnost, a to především krajní nouzí a nutnou obranou dle platného zákona. Specifikuje každý institut samostatně, v dalších částech je uveden rozbor stávající právní úpravy krajní nouze a nutné obrany a její srovnání. V práci je uvedeno porovnání nové a staré právní úpravy, shodných a rozdílných aspektů. V závěru je zaměřena na krajní nouzi a nutnou obranu ve vybraných zemích, tj. Slovensko a Spolková republika Německo a porovnává českou a německou právní úpravu těchto institutů.

ABSTRACT

LOCHMAN, M. *Extrem Duress and Necessary Defense as Circumstances Excluding Illegality: Bachelor Thesis*. České Budějovice: The College of European and Regional Studies, 2015. 65 p. Supervisor : JUDr. Milan Šumbera

Key words: criminal law, extrem duress, necessary defense, circumstances excluding illegality, legislation, attack.

Bachelor thesis deals with circumstances excluding illegality, especially extrem duress and necessary defense under applicable law.

The aim of this thesis is the general definition of circumstances excluding illegality and definitions relevant to their use, focusing on extrem duress and necessary defense, exceeding the statutory rules, comparing old and new legislation to adapt these institutes in the law of other states, i.e. Slovakia and the Federal Republic of Germany and compares the Czech and German rules of these institutes, and fits our needs best options possible changes in legislation.

OBSAH

ÚVOD	8
1 Cíle a metodika bakalářské práce	10
2 Obecné vymezení okolností vylučujících protiprávnost	11
3 Historie okolností vylučujících protiprávnost	13
4 Okolnosti vylučující protiprávnost upravené zákonem	15
4.1 Krajiná nouze	15
4.2 Nutná obrana	15
4.3 Svolení poškozeneého	16
4.4 Přípustné riziko.....	17
4.5 Oprávněné použití zbraně.....	18
5 Okolnosti vylučující protiprávnost zákonem neupravené	20
6 Rozbor stávající právní úpravy krajiná nouze a nutné obrany	22
6.1 Krajiná nouze	22
6.1.1 Odvrácení přímo hrozícího nebezpečí	23
6.1.2 Subsidiarita (podpůrnost) prostředků	25
6.1.3 Proporcionalita (úměrnost) následku	26
6.1.4 Vybočení (exces) z mezí krajiná nouze	27
6.2 Nutná obrana	28
6.2.1 Útok.....	31
6.2.2 Protiprávnost útoku	33
6.2.3 Útok přímo hrozící a trvající	34

6.2.4	Reálnost útoku.....	35
6.2.5	Útočník.....	36
6.2.6	Přiměřenost obrany	36
6.2.7	Vybočení (exces) z mezí nutné obrany	38
7	Srovnání krajní nouze a nutné obrany	40
7.1	Právní kvalifikace při překročení mezí krajní nouze a nutné obrany.....	43
8	Srovnání staré a nové právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost ...	45
9	Srovnání české právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost s vybranými zeměmi	50
9.1	Srovnání se Slovenskou republikou	50
9.2	Srovnání se Spolkovou republikou Německo	53
	Závěr.....	58
	Seznam použitých zdrojů	61
	Literární zdroje.....	61
	Judikatura	63
	Legislativní dokumenty.....	63
	Elektronické zdroje	63
	Seznam zkratk	65

ÚVOD

V dobách primitivních společností, které byly řízeny rodově, se vztahy mezi příslušníky řídily různými zvyklostmi a morálkou. Poté, co se společnost začala rozrůstat a sociálně vrstvit, byla potřeba nového uspořádání k zajištění určitého řádu uvnitř společnosti i zajištění vztahů k sousedním společnostem. Vznikl tedy *stát*.

Stát je forma politické organizace lidské společnosti sdružující obyvatele určitého území v právní celek. Státní moc je nezávislá, neodvozená od žádné jiné.

Vnitřní

i vnější záležitosti si každý stát řeší sám, svými zákony a nařízeními.

Zaměřením každého moderního státu je zejména zajištění jeho základních funkcí, jedná se především o vnitřní funkce státu a vnější funkce státu.

Znaky každého státu jsou: organizace státu, právo, území a obyvatelstvo, státní suverenita.¹

Aby společenské vztahy ve státě byly funkční, musí být upraveny do určité normy, musí mít jistá pravidla, která budou občany respektována. Souboru těchto norem, vydaných či uznaných státem a pro občany závazné, tudíž je jejich dodržování vynucováno státní autoritou se říká *právo*. Je to nejdůležitější prostředek ke stanovení obecně závazných úkolů (politických, hospodářských, kulturních) dané společnosti a stanovení pravidel a mezi chování lidí, které jsou s těmito zájmy v souladu.²

Stát má povinnost reagovat nejen na vzniklé bezpráví, ale i na pouhou možnost bezpráví. Bezpráví hrozícímu, nespravedlivému útoku, činností preventivní povahy. Na plnění těchto úkolů, je založena existence státu. Slouží k uspořádání právních norem státu a k aplikaci za pomoci k tomu zřízených a pověřených orgánů. Stát se také musí pokoušet zamezit páčání trestných činů, působit proti kriminalitě.

Ne ve všech situacích však mohou orgány činné v trestním řízení včas a účinně zakročit, jelikož není prakticky možné, aby byly vždy tam, kde se nějaké bezpráví děje.

¹ DVOŘÁK, J. *Odmaturuj ze společenských věd. Stát a národ*. Brno, 2008, s. 8.

² DVOŘÁK, J. *Odmaturuj ze společenských věd. Právo*. Brno, 2008, s. 42.

V tomto případě zde nastupuje právo jedince zasáhnout, jsou-li ohroženy jeho, ale i cizí právem chráněné zájmy a hrozí-li nebezpečí nevratného následku.

Proto, aby nevedlo právo na obranu ke stavu anarchie a zvuě, jsou v právním řádu státu stanovena přesná pravidla pro jednání v takových případech. Součástí trestního práva téměř všech právních států jsou podmínky pro okolnosti vylučující protiprávnost, zejména jednání v nutné obraně a jednání v krajní nouzi. Čím precizněji jsou podmínky jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost stanoveny, tím větší právní jistotu poskytují občanům a roste jejich význam pro společnost. Stanovením podmínek pro jednání v nutné obraně a jednání v krajní nouzi stát garantuje, vylučuje tedy sankcionování za takové jednání.³

Tato práce se zabývá právem subjektivním a to zejména právem nutné obrany své integrity, kdy stát nemůže ochranu jeho chráněných zájmů zajistit. Každý občan má totiž právo chránit sebe, svůj majetek a ostatní státem chráněné zájmy, pokud mu stát nemůže takovou ochranu zajistit.

³RAUOVÁ, L. Nutná obrana – vždy aktuální, laikům však stále zamlžená. *Trestní právo – vybraná témata* [online]. 2013 [cit. 28. 12. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://trestni.juristic.cz/481644/clanek/trest3.html>>

1 Cíle a metodika bakalářské práce

Cílem této bakalářské práce je obecné vymezení okolností vylučujících protiprávnost a vymezení pojmů důležitých k jejich využití, zaměřit se na krajní nouzi a nutnou obranu, překročení zákonem stanovených pravidel a zapřemýšlet nad možnostmi případné změny právní úpravy.

Práce je zaměřena především na krajní nouzi a nutnou obranu. Je rozdělena do devíti hlavních kapitol. V první kapitole jsou stanoveny cíle práce a metodika, jak těchto cílů bude dosaženo. Kapitola druhá se zabývá obecným vymezením okolností vylučujících protiprávnost, v kapitole třetí je stručná historie okolností vylučujících protiprávnost a kapitola čtvrtá obsahuje všechny okolnosti vylučující protiprávnost upravené trestním zákoníkem a trestním zákoníkem neupravené v kapitole páté.

V dalších kapitolách je proveden rozbor stávající právní úpravy krajní nouze a nutné obrany a podmínky těchto institutů, srovnání staré a nové právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost a porovnání české právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost s vybranými zeměmi, a to se Slovenskem a Německou spolkovou republikou.

Závěrem práce je úvaha o možnostech případné právní úpravy *de lege ferenda*, poskytnutí lepší a větší informovanosti laické veřejnosti, využití a informace o prevenci za pomoci příslušných orgánů.

Jako metoda pro tvorbu této práce byla vybrána metoda komparativní, neboli srovnávací, kdy se porovnává právní úprava krajní nouze a nutné obrany, rozdíly mezi nimi, je zpracováno porovnání nové a staré české právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost a srovnání české úpravy okolností vylučujících protiprávnost s právní úpravou trestního práva ve vybraných zemích, a to v Německé spolkové republice a ve Slovenské republice.

Při zpracování této práce je čerpáno z odborné literatury a ze zákonů, a to především trestní úpravy dle zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, (dále jen trestní zákon) ve znění pozdějších předpisů a ze zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen trestní zákoník). Poznatky jsou získány studiem výše uvedených materiálů a dlouholetou praxí autora práce u Policie České republiky. Zpracovány jsou i praktické příklady trestných činů z judikatur.

2 Obecné vymezení okolností vylučujících protiprávnost

„Okolnosti vylučující protiprávnost jsou takové okolnosti, které pachatele činu jinak trestného zbavují trestní odpovědnosti.“

Trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákoník označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně (§ 13 odst. 1 trestního zákoníku). Odpovědný tak může být jen ten, kdo naplní znaky trestného činu a zároveň je jeho jednání protiprávní. Protiprávnost je rozpor s právní normou v rámci celého právního řádu. Existují skutkové podstaty, ve kterých je protiprávnost činu výslovně vyjádřena slovy „bez povolení“, v „rozporu s právními předpisy“ či „neoprávněně“, u jiných skutkových podstat toto chybí, neboť protiprávnost můžeme dovodit z konkrétního ustanovení ve zvláštní části trestního zákoníku.⁴

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., listina základních práv a svobod (dále jen LZPS) ve svém článku 23 zakotvuje právo občanů postavit se na odpor proti každému, kdo by narušoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, jestliže by činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků byly znemožněny.

Každé protiprávní jednání nemusí být společensky škodlivé takovou měrou, aby se jednalo o trestný čin (např. přestupek aj.). Je-li dána některá z okolností vylučující protiprávnost, nejedná se od začátku o trestný čin.

Ovšem existují zde i jiné okolnosti, které nastávají až dodatečně (ex nunc) po spáchání trestného činu a způsobují, že původně trestné jednání ztrácí svou společenskou škodlivost, a tedy i protiprávnost a trestnost. Jedná se o jednání společensky škodlivá, která naplní podstatu trestného činu, ovšem z jistých důvodů jejich společenská škodlivost slábne či zanikne úplně. Jako příklad lze uvést účinnou lítost, promlčení trestného činu či zánik trestnosti přípravy a pokusu.⁵

Dále je nutno odlišit okolnosti vylučující protiprávnost od případů, kdy se dopustí činu jinak trestného osoba, která není způsobilým subjektem trestní odpovědnosti. Její trestnost a odpovědnost je vyloučena vzhledem ke konkrétní osobě, např. z důvodu věku či přičetnosti.

A v neposlední řadě je nutné uvést rozdíl mezi okolnostmi vylučujícími

⁴ JELÍNEK, J. a kol., *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část.* Praha, 2010, s. 241.

⁵ KRATOCHVÍL, V. a kol., *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část.* Praha, 2009, s. 361.

protiprávnost a zánikem trestu již uloženého pravomocným rozsudkem. Jedná se o důvody, které brání výkonu uloženého trestu nebo způsobují zánik negativních důsledků odsouzení pro pachatele, např. milost prezidenta republiky.⁶

Problematika okolností vylučující protiprávnost, zejména instituty nutné obrany a krajní nouze, patří mezi obvyklé stálé otázky, kterými se právní věda i právní praxe zabývá. Jde o jednu ze základních právních otázek spjatou s právní odpovědností, zejména se základy trestní odpovědnosti.

V hlavě III obecné části trestního zákoníku jsou vymezeny okolnosti vylučující protiprávnost, a to: krajní nouze (§ 28), nutná obrana (§ 29), svolení poškozeného (§ 30), přípustné riziko (§ 31) a oprávněné použití zbraně (§ 32).⁷

Tento výčet ovšem není díky analogii uzavřený, neboť analogie ve prospěch pachatele je v trestním právu dovolená. Další okolnosti vylučující protiprávnost vymezuje teorie či praxe a vycházejí většinou ze zákonů mimo oblast trestního práva. Jedná se o situaci, kdy nějaký zákon přikazuje jednat určitým způsobem či dovoluje určitou činnost. Takové jednání není společensky škodlivé a nemůže se jednat o trestný čin.⁸

Jejich právní úprava umožňuje v širokém rozsahu všem občanům účinně vystoupit na ochranu napadených a ohrožených zájmů nejen svých vlastních, ale i zájmů celé společnosti. V tomto smyslu plní uvedené instituty též preventivní roli. Jedná se i o nástroj výchovy občanů.

⁶ KRATOCHVÍL, V. a kol., *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha, 2009, s. 362.

⁷ HULINSKÝ, P. *Trestněprávní minimum pro občany*. Česko, s. n. 2010, s. 25.

⁸ JELÍNEK, J. a kol., *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. Praha, 2010, s. 263.

3 Historie okolností vylučujících protiprávnost

Chceme-li se zabývat okolnostmi vylučujícími protiprávnost a zejména statutem nutné obrany a krajní nouze je třeba zmínit i jejich vývoj.

Tyto instituty nejprve nahrazovaly nedostatek ochrany ze strany státní moci, která byla teprve ve vývoji. S jejím rozvojem pak dochází k omezování prostředků ochrany vlastních zájmů ve prospěch ochrany a upevňující se státní mocí. Otázkám obrany a nouze věnovali svou pozornost filosofové a politici, ale v prvních společnostech se daly uplatňovat pouze ve vztazích nejvyšších společenských vrstev. Jedná se nejen o instituty práva, ale související s morálními, politickými, náboženskými názory a principy společnosti.⁹

Jako první vyjádřil nutnou obranu Cicero a označil ji jako nepsaný přírodní zákon, není možné ho zdědit, ani se ho naučit. Jde o právo přirozené, jehož základem je pud sebezáchovy, velící konkrétní osobě dát přednost obraně svých zájmů před jejich poškozením.

Ve středověku existovaly instituty jako nouze, svépomoc, sebeobrana. Byla povolena pouze ta obrana, která nebyla v rozporu s láskou k bližnímu. Předmětem útoku byl většinou bůh nebo tehdejší uspořádání společnosti a to pod záminkou náboženské povinnosti boje proti hříchu.

Přirozenoprávní škola v 17. a 18. stol. pod vlivem osvícenství opouští myšlenku povinné nutné obrany a považuje pro zdůvodnění za dostačující podstatu člověka a společnosti. Vývoj nutné obrany a krajní nouze na konci 18. stol. ovlivnila filosofie německého filosofa Emmanuela Kanta. Dle jeho koncepce je ústředním bodem pojem svobody a právní volnosti, jejich dosažení a zároveň jejich ochrana - tedy představa dobrovolného spojení lidí s tím, že se vzdávají práva na sebeobranu. Chránit je bude stát, který je povinen blaho jednotlivce zajistit. A až po nesplnění této povinnosti státem má člověk právo bránit se sám. Přirozenoprávní pojetí je individualistické a nezohledňuje společenský vývoj.

Postupně již bylo neúnosné prosazování takových neomezených práv, a v polovině 19. stol. se začínají objevovat první zákonná omezení. Již zde je patrný

⁹ VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha, 1989, s. 11 – 12.

základ současné právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost.¹⁰

Poukazuje se také na různé pojetí koncepce nutné obrany a krajní nouze od císařského patentu č. 117/1852, který byl vydán pro tehdejší rakouskou říši a platil až do roku 1950.

Po řadě novelizací a po změnách, které nastaly v souvislosti se změnami politických poměrů po roce 1948, se celé trestní právo stává poplatné sovětským vzorům. Komunistická strana usilující o nový model společnosti – socialismus - přistoupila ke kodifikaci veškerého práva, tedy i trestního, a v roce 1950 schválilo Národní shromáždění nový trestní zákon č. 86/1950, Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů (dále jen trestní zákon z r. 1950).¹¹ Okolnosti vylučující protiprávnost byly tehdy definovány jako okolnosti, které způsobují, že čin, který se svými rysy podobá trestnému činu, není nebezpečný pro společnost, a není tedy trestným činem.¹²

V listopadu 1961 byl přijat Národním shromážděním nový trestní zákon č. 140/1961 Sb., účinný od 1. ledna 1961 a platil s četnými novelami (nutnými hlavně po „sametové revoluci“) až do 31. 12. 2009. Okolnosti vylučující protiprávnost byly teoreticky definovány jako některé okolnosti, které způsobují, že čin, který se svými rysy podobá trestnému činu, není nebezpečný pro společnost, a není tedy trestným činem.¹³

Od 1. 1. 2010 vešel v účinnost nový zákon a to č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Je zde ukotveno pět okolností vylučujících protiprávnost, a to: krajní nouze, nutná obrana, svolení poškozeného, přípustné riziko a oprávněné použití zbraně.

Existují i okolnosti vylučující protiprávnost, které jsou upraveny mimo trestní zákoník. Jedná se např. o výkon práva a plnění povinností.¹⁴ Tyto okolnosti jsou blíže popsány v samostatné kapitole.

¹⁰ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. Brno, 1999, s. 14 - 15.

¹¹ CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*. 1986, s. 21.

¹² NEZKUSIL, J. *Československé trestní právo – učebnice pro vysoké školy. Svazek I. Obecná část*. Praha: 1976, s. 117.

¹³ NOVOTNÝ, O. a kol. *Trestní právo hmotné I. Obecná část*. Praha, 1997, s. 113.

¹⁴ HULINSKÝ, P. *Trestněprávní minimum pro občany*. Česko, s. n. 2010, s. 25.

4 Okolnosti vylučující protiprávnost upravené zákonem

4.1 Krajiní nouze

V trestním zákoníku je v § 28 napsáno, že „čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněného trestním zákonem, není trestným činem“.

Je zde také uvedeno, kdy o krajiní nouzi nejde. „Nejde o krajiní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen je snášet.“¹⁵

Krajiní nouze je situace přímo hrozícího nebezpečí, které je třeba odvrátit a které ten, kdo je odvrací, sám nevyvolá. Jde o jednání, které by za jiných okolností mohlo být trestným činem, ale pachatel se ho dopustil v situaci, kdy odvracel přímo hrozící nebezpečí. Takovým příkladem může být třeba, když za horkého dne vidíte na parkovišti v zamčeném autě samotné dítě, které trpí horkem, majitel se nevrací a hrozí mu zdravotní újma. Rozbití skla u auta za účelem poskytnutí pomoci bude posuzováno jako krajiní nouze.

Samozřejmě i v případě krajiní nouze se musí jednat o přiměřené jednání.¹⁶

4.2 Nutná obrana

Trestní zákoník v § 29 definuje, že „čin, jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem, trestným činem“.

O nutnou obranu nejde v případě, „byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku“.¹⁷

Nutná obrana je právo k odvrácení přímo hrozícího nebezpečí trvajícím útokem na právem chráněné zájmy napadeného jednáním, které je namířeno proti útočníkovi. Aby nebyla trestným činem, nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Jde o jednání, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útokem na zájmy

¹⁵ ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2009, částka 11.

¹⁶ *Co je to nutná obrana a krajiní nouze*. [online]. ALWAS MATY security s.r.o., © 2005 – 2015 [cit. 26. 1. 2015]. Dostupné z WWW: < <http://www.bezpecnostni-agentura.cz/co-je-to-nutna-obrana-a-krajiní-nouze.html> >.

¹⁷ ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2009, částka 11.

chráněné trestním zákoníkem. Útok musí přímo hrozit a jde o jednání proti útoku, který již začal, ale ještě není ukončen.¹⁸

4.3 Svolení poškozeného

V § 30 trestního zákoníku se píše, že „kdo jedná na základě svolení osoby, jejíž zájmy, o nichž tato osoba může bez omezení oprávněně rozhodovat, jsou činem dotčeny“.¹⁹

Poškozený tedy může dát svolení jen k zásahu do těch zájmů, o kterých může sám a bez omezení rozhodovat bez toho aniž by bylo dotčeno právo jiných osob nebo zájmy společnosti. Proto např. u trestných činů proti životu a zdraví, jako jsou vražda (§ 140), zabití (§ 141) nebo ohrožení pohlavní nemocí (§ 155) je svolení bezvýznamné. Svolení je vyloučené i u dalších trestných činů, jako je např. u trestného činu dvojího manželství (§ 194), pohlavního zneužití (§ 187), týrání svěřené osoby (§ 198) či křivého obvinění (§ 345). V těchto případech je souhlas irelevantní, neboť ochrana zde překračuje zájem jednotlivce, jde o zájmy celospolečenské.²⁰

Svolení poškozeného „musí být dáno předem nebo současně s jednáním osoby páchající čin jinak trestný, dobrovolně, určitě, vážně a srozumitelně; je-li takové svolení dáno až po spáchání činu, je pachatel beztrestný, mohl-li důvodně předpokládat, že osoba uvedená v odst. 1 by tento souhlas jinak udělila vzhledem k okolnostem případu a svým poměrům“.²¹

Na beztrestnost jednající osoby klade trestní zákoník tyto podmínky:

- vzhledem k okolnostem případu a svým poměrům mohla jednající osoba důvodně předpokládat, že oprávněná osoba by souhlas udělila, a
- oprávněná osoba skutečně udělí souhlas po spáchání činu.

Ve svolení musí být zahrnut nejen výsledek jednání, ale i způsob jednání. Svolení lze dát jakýmkoli způsobem, např. výslovně (ústně, písemně), popř.

¹⁸ VANTUCH, P. *Trestní zákoník s komentářem. Komentář k zákonu č.40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Informace z judikatury; k 1. 8. 2011.* Olomouc, 2011. s. 84.

¹⁹ ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In *Sbírka zákonů, Česká republika.* 2009, částka 11.

²⁰ VANTUCH, P. *Trestní zákoník s komentářem. Komentář k zákonu č.40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Informace z judikatury; k 1. 8. 2011.* Olomouc, 2011. s. 90.

²¹ ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In *Sbírka zákonů, Česká republika.* 2009, částka 11.

i konkludentně.²²

„ S výjimkou svolení k lékařským zákrokům, které jsou v době činu v souladu s právním řádem a poznatky lékařské vědy a praxe, nelze za svolení podle odstavce 1 považovat souhlas k ublížení na zdraví nebo usmrcení.“²³

Svolením nemocného není usmrcení osoby s nevléčitelnou nemocí a trpící osoby na její žádost (euthanasie), přestože je svolení prokazatelné a srozumitelné. Ustanovení § 30 odst. 3 trestního zákoníku se nevztahuje na euthanasii. Návrh na úpravu skutkové podstaty usmrcení na vlastní žádost nevléčitelně nemocného nebyl akceptován.²⁴

4.4 Přípustné riziko

Kdo v souladu s dosaženým stavem poznání a informacemi, které měl v době svého rozhodování o dalším postupu, vykonává v rámci zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce společensky prospěšnou činnost, kterou ohrozí nebo poruší zájem chráněný trestním zákonem, nelze-li společensky prospěšného výsledku dosáhnout jinak, ten dle § 31 trestního zákoníku trestný čin nespáchá.

O přípustné riziko se nejedná v případě, že taková činnost ohrozí život nebo zdraví člověka, aniž by jím byl dán k ní v souladu s jiným právním předpisem souhlas, nebo výsledek, k němuž směřuje, zcela zřejmě neodpovídá míře rizika, anebo provádění této činnosti zřejmě odporuje požadavkům jiného právního předpisu, veřejnému zájmu, zásadám lidskosti nebo se přiči dobrým mravům.²⁵

Přípustné riziko - je nově zařazenou okolností vylučující protiprávnost do nového trestního zákoníku. Zabývá se rizikem jako takovým. Týká se situací, kdy má pachatel odborné předpoklady, ale i přes všechna zabezpečení dojde k následku a tento by mohl být posouzen jako trestný čin.

Tato úprava umožňuje odlišit trestné činy od beztrestných neúspěchů iniciativy subjektů rizika. Jedná se o vodítko justičním orgánům k spravedlivému, zákonnému

²² VANTUCH, P. *Trestní zákoník s komentářem. Komentář k zákonu č.40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Informace z judikatury; k 1. 8. 2011.* Olomouc, 2011. s. 91.

²³ ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In *Sbírka zákonů, Česká republika.* 2009, částka 11.

²⁴ VANTUCH, P. *Trestní zákoník s komentářem. Komentář k zákonu č.40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Informace z judikatury; k 1. 8. 2011.* Olomouc, 2011. s. 92.

²⁵ ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In *Sbírka zákonů, Česká republika.* 2009, částka 11.

a jednotnému rozhodování činů spojených s vědeckotechnickým rozvojem, podnikatelskými aktivitami. Naplní i funkci výchovnou tak, aby přesvědčivě čelil tvrzení pachatelů, že jednali v přípustném riziku. Zejména v těch situacích, kdy má ohrožující odborné předpoklady.²⁶

4.5 Oprávněné použití zbraně

O oprávněném použití zbraně se píše v § 33 trestního zákoníku, kde je uvedeno, že „trestný čin nespáchá, kdo použije zbraně v mezích stanovených jiným právním předpisem“.²⁷

Oprávněné použití zbraně se týká především příslušníků ozbrojených sborů, zejména příslušníků Policie ČR a strážníků obecní policie při výkonu pravomoci.²⁸

Ve smyslu zákona č. 273/2008 Sb., o Policii ČR, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o Policii ČR) se zbraní rozumí zbraň střelná, sečná, bodná - v technickém slova smyslu - nůž, šavle, pistole, samopal, granát, trhavina. Pro účely trestního zákoníku se zbraní rozumí cokoli, čím je možno učinit útok proti tělu důraznějším.

Za speciální zbraň je považována odstřelovací puška, broková zbraň, zbraň s tlumičem zvuku, zbraň se zařízením na osvětlené cíle, mechanická střelná zbraň, speciálně upravená střelná zbraň, výbušnina, speciální výbušný předmět a speciální náloživo. Speciální zbraně jsou nebezpečnější pro život a zdraví, jelikož zpravidla mají vyšší palebnou sílu a účinnost. K používání je zapotřebí zvláštní výcvik.²⁹

Trestný čin nespáchá ten, kdo použije zbraň v mezích příslušných zákonných předpisů - pro Policii ČR zákon o Policii ČR, a pro obecní policii zákon č. 553/1991 Sb., o obecní policii, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o obecní policii).

Situace kdy k plnění zákonné povinnosti opravňuje osobu povolání, je mu plnění nařízeno rozkazem nadřízeného orgánu zejména u složek obrany státu. Musí vždy plynout ze zákona.

V oprávněných případech je možné použít jak služební, tak i soukromé zbraně,

²⁶ *Nutná obrana a krajní nouze* [online]. © 2006-2015 [cit. 26. 2. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.trestni-rizeni.com/vyklad-pojmu/nutna-obrana-a-krajni-nouze>>.

²⁷ ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2009, částka 11.

²⁸ *Nutná obrana a krajní nouze* [online]. © 2006-2015 [cit. 26. 2. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.trestni-rizeni.com/vyklad-pojmu/nutna-obrana-a-krajni-nouze>>.

²⁹ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. Brno, 1999, s. 226.

protože trestní zákon nerozlišuje zbraň služební a soukromou. Některé právní předpisy upravující použití zbraně však hovoří výslovně o služební zbrani. Oprávnění použít zbraň je v příslušných zákonných předpisech, na které trestní zákon odkazuje, vázáno na konkrétní a přesné podmínky.

Pro oprávněné použití zbraně je vždy vyžadováno dodržení podpůrnosti (*subsidiarity*). Proto se musí nejprve vyčerpat mírnější prostředky a teprve poté lze použít zbraň. Použití střelné zbraně je výslovně zakázáno např. proti těhotným ženám, dětem a starým osobám.

Osoby, kterým se poskytuje zbraň k osobním účelům a osobní ochraně vydáním zbrojního průkazu podle zákona o zbraních a střelivu, včetně pracovníků bezpečnostních či detektivních agentur, nebo hlídacích služeb, mohou užit střelné zbraně pouze za splnění podmínek nutné obrany nebo krajní nouze.³⁰

³⁰ VANTUCH, P. *Trestní zákoník s komentářem. Komentář k zákonu č.40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Informace z judikatury; k 1. 8. 2011.* Olomouc, 2011. s. 96.

5 Okolnosti vylučující protiprávnost zákonem neupravené

Pro úplnost je potřeba se zmínit i o okolnostech vylučujících protiprávnost, které v zákoně uvedené nejsou. Teorie i praxe k nim řadí výkon práva a plnění povinností.

- *Výkon práva a plnění povinnosti.* Pokud právní předpisy dovolují orgánům činným v trestním řízení či jiným orgánům státu zákroky proti občanům, je tak protiprávnost vyloučena. Ke všem těmto zákrokům je potřebné pravomocné rozhodnutí příslušných orgánů a jeho výkon nesmí přesáhnout příslušné zákonné meze. V tom případě by pak vznikla trestní odpovědnost.³¹
- *Výkon práva.* Jedná se o výkon rodičovských práv při výchově dětí nebo i práv jiných osob než jsou rodiče.
- *Výkon povolání.* Dovoluje-li právní řád výkon určitého povolání, uzakoňuje tak jeho společenskou prospěšnost a naopak vylučuje jeho škodlivost. Pokud např. exekutor vykonává exekuci, nedopouští se trestného činu krádeže dle § 205 TZ. S výkonem povolání souvisí také problematika lékařského zákroku, který není bez dalšího sám o sobě okolností vylučující protiprávnost. Legálnost lékařského zákroku vychází z vyloučení protiprávnosti činu, ovšem za předpokladu splnění přesně vymezených podmínek, kdy zákrok provádí oprávněná osoba způsobem odpovídajícím poznatkům současné vědy (*lege artis*) a se souhlasem pacienta. Pokud pacient zemře, nepůjde tedy o trestný čin lékaře, protože jednal dle uznaných léčebných postupů.³²
- *Závazný rozkaz.* Je potřeba se také zmínit o splnění závazného rozkazu – to je kategorie, která má svá určitá specifika a dotýká se pouze uzavřeného okruhu subjektů. Ten, kdo plní závazný rozkaz (např. voják, policista), nemůže se zpravidla v rámci plnění rozkazu sám dopustit trestného činu, nejde-li zjevně o rozkaz, který je trestným činem. Rozkazem se rozumí pouze rozkaz závazný, tj. vydaný zákonem k tomu oprávněnou osobou (nadřízeným) v rámci plnění služebních úkolů

³¹ KRATOCHVÍL, V. a kol., *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část.* Praha, 2009, s. 397.

³² CÍSAŘOVÁ, D. a kol. *Trestní právo a zdravotnictví.* Praha, 2004, s. 53.

ozbrojených sil a bezpečnostních sborů vůči osobě podřízené.³³

Výkon práva a povolání a plnění povinností se tedy týká situací, kdy má pachatel odborné předpoklady, ale i přes to dojde k následku a následek může být posouzen jako trestný čin.

³³ SOLNAŘ, V., FENYK, J. a kol. *Systém českého trestního práva II. Základy trestní odpovědnosti*. Praha, 2009, s. 137 – 138.

6 Rozbor stávající právní úpravy krajní nouze a nutné obrany

Současná právní úprava zajišťuje našemu občanovi možnost chránit osobní integritu, včetně domovní svobody, majetku a cti pro případy, kdy je donucen nebezpečí, které těmto výsadám hrozí, účinně odvracet.

Vytvoření samostatné koncepce přípustného rizika je zřejmá, jelikož dosavadní úprava řešení rizikových situací se naznačuje pouze v obecné rovině. Stav, kdy jsou rizika posuzována v rámci nebezpečnosti pro společnost, případně dle stupně následku a formy zavinění, nevyhovuje zejména z hlediska jednotnosti soudního rozhodování a zajištění právní jistoty občanů.

Možností napadení i obrany proti nim je velké množství. Může však při nich dojít i ke stejnému množství vybočení z mezí nutné obrany a mezí krajní nouze a tím k protiprávnímu jednání s následným postihem.³⁴

Pravděpodobně nejúžeji se praktické využití obrany týká některých paragrafů trestního zákoníku a trestního řádu. Souvislosti mezi obranou a jejími následky lze najít i v zákoně č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o přestupcích).

V trestním zákoníku jsou zakotveny výjimky, kdy si člověk může život i majetek bránit, aniž by se vystavil nebezpečí právního postihu. Dále je bližší pozornost věnována institutům krajní nouze a nutné obraně, které jsou v současné době velmi diskutovaným tématem.

6.1 Krajní nouze

Trestní zákoník v § 28 uvádí, že „čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem“.

O krajní nouzi se nejedná, bylo-li „možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen toto nebezpečí snášet“.³⁵

³⁴ *Sebeobrana a právo* [online]. © 2014 [cit. 28. 12. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.sebeobrana.estranky.cz/clanky/sebeobrana-a-pravo.html>>.

³⁵ ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2009, částka 11.

S ustanovením § 28 trestního zákoníku souvisí i další ustanovení trestního zákoníku, a to §§ 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22 (včetně nepřímého pachatele), 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 41 písm. g), 58 odst. 6, 109, 110, 111 a 113.³⁶

Krajní nouze je jednou z nejvýznamnějších složek institutu nazývaného se okolností vylučující protiprávnost, neboť od něj se odvíjí problematika základní právní otázky, a to otázky trestní odpovědnosti. Dodává se požadavek subsidiarity a neexistence povinnosti nebezpečí snášet.

Ten kdo probíhající nebezpečí odvrací, je sám nevyvolá. Jedná se o stav, který představuje přímé ohrožení zájmu chráněného zákonem. Odvrácení vzniklé situace není přestupkem ani trestným činem, i přestože takové jednání by jinak tyto zákonné znaky naplňovalo. Stavem krajní nouze se označuje takový stav, kdy je možno chránit zájem, který chrání též právní řád jen tím, že obětujeme jiný takový zájem.

Je třeba si tedy zapamatovat, že nehrozí-li nebezpečí od fyzické osoby, jedná se vždy o krajní nouzi.

Aby bylo možno se odvolávat na institut krajní nouze, musí být splněny tři podmínky. Těmito podmínkami jsou: odvrácení přímo hrozícího nebezpečí; subsidiarita (podpůrnost) prostředků; proporcionalita (úměrnost) následku.³⁷

6.1.1 Odvrácení přímo hrozícího nebezpečí

Jedná se o hlavní podmínku krajní nouze. Je ovšem třeba chápat pojem nebezpečí širěji než pojem útoku při nutné obraně. Nebezpečí je stav hrozící poruchou.

Pod pojmem nebezpečí zahrnujeme přírodní síly, útoky zvířete - nesmí být poštváno, působení strojů a mechanismů, kolize povinností, fyziologické a biologické procesy a jiné.

Dále i nebezpečná lidská jednání, která z různých důvodů nejsou útokem ve smyslu ustanovení o nutné obraně. Zejména případy, kdy nebezpečí vyvolal člověk, ale jednání nesměřuje proti nebezpečnému jednání, ale proti účinkům takového jednání. Může se jednat také o případy, kdy nebezpečí vyvolal konkrétní člověk, ale odvrácení nebezpečí působí újmu jiným osobám. Může jít i o případy, kdy zdrojem nebezpečí je

³⁶ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 - § 139 – komentář*. Praha, 2009, s. 319.

³⁷ ŠIANSKÁ, A. *Nutná obrana a krajní nouze v trestním právu* [online]. Muj-pravnik.cz, ©2015 [cit. 25. 1. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://muj-pravnik.cz/nutna-obrana-a-krajni-nouze-v-trestnim-pravu/>>.

jednání osob nepříčetných, dětí nebo osob jednajících bez požadovaného zavinění a to zejména ve skutkovém omylu. Může být ovšem objektivně deliktem, může být deliktem i skutečně. Nebezpečné jednání může být deliktem zcela nebo se deliktu vnějšími znaky podobat z hlediska vývojových stádií trestné činnosti.

Jedná-li se tedy o lidské jednání, které je trestným činem, není pochybnosti o tom, že lze proti nim, za splnění daných podmínek, v krajní nouzi jednat. Vždy se jedná alespoň o objektivně protiprávní jednání, společensky nebezpečné.

Po osobě nebezpečí odvracející nelze požadovat, aby věděla, do které výše uvedené kategorie deliktů má jednání původce zařadit. Hranice mezi nimi nejsou dost dobře zřejmé a mohou se na základě změn právní úpravy měnit. I nebezpečí vyvolané přestupkem může nabýt značných rozměrů.³⁸

O krajní nouzi jde i tehdy, jestliže škoda byla způsobena jinému subjektu než útočnickovi.

Příklad: Ve věci Rt 9/1988 - okresní soud v Rožnavě uznal rozsudkem obviněného Z. za vinného z trestného činu výtržnictví na tom skutkovém základě, že večer v podnapilém stavu rozbil čtyři skleněné výplně vchodových dveří základní školy. Vešel do budovy a v prvním poschodí rozbil tři ozdobné květináče a zničil sedm kusů květin. Způsobil škodu ve výši 664 Kč. Za to ho okresní soud odsoudil k úhrnnému trestu odnětí svobody na dvanáct měsíců, uložil mu ochranný dohled na jeden rok a povinnost nahradit škodu ve výši 664 Kč. Generální prokurátor proti rozsudku podal stížnost pro porušení zákona ve prospěch obviněného. Nejvyšší soud přezkoumal na podkladě stížnosti správnost všech výroků napadnutého rozsudku a zjistil, že zákon byl porušen v neprospěch obviněného.

Obviněný se obhájoval tím, že ho pronásledovali čtyři útočníci, kteří ho chtěli zbit. Skla rozbil až tehdy, když jeden z útočnicků byl od něho vzdálený jen asi tři metry. Neměl v úmyslu rozbít květináče ani zničit květiny. Došlo k tomu tak, že utíkal na střechu školy a cestou zachytil o květináče. Pohnutku počínání útočnicků viděl obviněný v nedorozumění, které se stalo v pivnici, kde si sednul na místo, na kterém měl sedět jeden z útočnicků.

Z výsledků dokazování vyplynulo, že útočníci chtěli obviněného chytit a zbit.

³⁸ VOKOUN, R. *Výbrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha, 1989, s. 27 – 28.

Ačkoli okresní soud zkoumal, zda obviněný nejednal v krajní nouzi, dospěl k poněkud nepřesvědčivému závěru - obviněný měl možnost se vyhnout útočníkům, protože tam bylo široké prostranství. Při hodnocení bylo třeba brát do úvahy také to, že proti obviněnému šli čtyři útočníci.

Nejvyšší soud rozsudek okresního soudu zrušil a přikázal, aby věc znovu projednal a rozhodl.³⁹

Krajní nouze je stavem, kdy je útočeno na nějaký zákonem chráněný zájem (život, zdraví, majetek). Musí být splněno kritérium přiměřenosti. Při odvracení nebezpečí nesmí vzniknout stejná nebo dokonce horší újma než kdyby se v dané situaci nedělalo nic.

V případě, je-li vyvoláno nebezpečí útokem dítěte nebo osobou chorobomyslnou, jsou tyto případy posuzovány jako případy na „poloviční cestě“ mezi nutnou obranou a krajní nouzí. Uplatní se jednání podle krajní nouze, je ovšem přípustná škoda větší než která v daném případě hrozila.

6.1.2 Subsidiarita (podpůrnost) prostředků

Je další a také důležitou podmínkou krajní nouze. Nebezpečí nebylo možné odvrátit za daných okolností jinak. Existuje-li nějaká možnost se nebezpečí vyhnout útekem, nejedná se v daném případě o stav krajní nouze. Jednající osobě se zpravidla nabízí více variant jednání, které jsou spojené s různou výší škod.

O jednání v krajní nouzi jde v tom případě, že nebezpečí nelze odvrátit jinak než způsobením škody, a to i v případě, že ohrožovaná osoba disponuje prostředky, které mohou způsobit ještě menší škodu, pokud v konečném důsledku je způsobená škoda menší než škoda, která hrozila z nebezpečí. Je-li možné se nebezpečí vyhnout útekem, nejedná se o stav krajní nouze.

Požadavek subsidiarity má kořeny ve skutečnosti, že odvracení nebezpečí se nejčastěji dotýká zájmů třetích osob, které na vzniku nebezpečí nemají žádný podíl, a proto lze-li nebezpečí odvrátit bez ohrožení jejich zájmů, je třeba tomuto způsobu dát přednost a nepřesunovat tak nebezpečí ze sebe na jiné.⁴⁰

Např. člověk, který se rozhodne odvézt do nemocnice raněného člověka

³⁹ ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S. *Komentář k trestnímu zákonu*. Praha, 2004, s. 136.

⁴⁰ ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S. *Komentář k trestnímu zákonu*. Praha, 2004, s. 134.

k lékařskému ošetření a má v krvi alkohol, přičemž mohl zavolat a měl podmínky k zavolání záchranné služby, přesto se rozhodne pro první variantu, nejde o jednání v krajní nouzi, ale mohlo by se jednat o okolnosti blížící se podmínkám krajní nouze, což může být dle § 28 trestního zákoníku důvodem k neuložení trestu zákazu činnosti. Posouzení je však u každého případu jiné, záleží na dalších podmínkách.

6.1.3 Proporcionalita (úměrnost) následku

Institut krajní nouze je vyloučen hlavně tam, kde je zřejmé, že podle individuálního i průměrného úsudku je obětovaný zájem rovnocenný nebo dokonce závažnější než je samotný chráněný zájem. Ohrožovaná osoba např. nesmí zachraňovat vlastní život obětováním života cizího nebo vlastní majetek obětováním majetku cizího, je ovšem přípustné obětovat jediný život k záchraně mnoha lidí.

Platí, že existuje-li jakákoliv možnost odvrátit nebezpečí bez způsobení škody, musí být tato možnost primárně zvolena. Ovšem neexistuje-li taková možnost, není povinností ohroženého vybrat možnost, která způsobí nejmenší škodu. Trestní zákoník v § 28 stanovuje podmínku, že škoda způsobená při odvracení nebezpečí musí být menší než ta škoda, která bezprostředně hrozila.

Zákonnými podmínkami je také nemožnost odvrátit nebezpečí jinak a přiměřenost použitých prostředků. Způsobený následek v krajní nouzi nesmí být zřejmě stejně závažný nebo závažnější než ten, který hrozil. Porovnáváme chráněný a obětovaný zájem. Je možné zastřelit volně pobíhajícího psa, který jeví známky vztekliny a mohl by nakazit i další zvířata či osoby, nikoli ale sousedova psa, uvázaného u boudy a vyjícího na měsíc.

Význam následků je třeba posuzovat v každém konkrétním případě zvlášť s přihlédnutím ke všem konkrétním okolnostem a souvislostem.

Slovem zřejmě je vyjádřeno, že posuzování hrozícího následku je subjektivní záležitostí osoby jednající v krajní nouzi podle okolností, jak se jí stav jevil v době jednání.⁴¹

Lze však obětovat jeden lidský život za život více lidí. Nelze však obětovat život jiného člověka na záchranu života svého.

Příklad: *Jak dokumentuje případ Rt 20/1982. Obviněný R. H. zamkl dveře*

⁴¹ HEJDA, J. a kol. *Vybraná témata kriminalistiky a trestního práva*. Praha, 2007, s. 180.

od pokoje a hrozil mladistvé A. H. a jejím sourozencům s nožem v ruce usmrcením, jestliže neuškrtní svou babičku, poškozenou H. K. Již předtím je R. H. často bil gumovou hadicí, když byl pod vlivem alkoholu. Rovněž jejich matka tvrdila, že její manžel obviněný R. H. se k ní a k dětem choval hrubě, bil je, když byl opilý a i tehdy, když opilý nebyl. Často museli utíkat z domu a spát u příbuzných nebo sousedů. Pokud se tedy mladistvá odůvodněně obávala nejen o svůj život ale i o život svých sourozenců a jen pod tímto vlivem jednala, pak se tedy jedná o stav krajní nouze a vylučuje to její odpovědnost za trestný čin. Z toho vyplývá, že stav krajní nouze může být vyvolán i výhružkami a nátlakem třetí osoby na vůli obviněného, ze kterých vyplývá nebezpečí přímo hrozící zájmům chráněným trestním zákonem a které omezují svobodu rozhodování obviněného.⁴²

Jiným příkladem, kdy se jedná o krajní nouzi v souladu se zásadou proporcionality je, když např. lékař provádí při zástavě srdce zevní masáž srdce a přitom zlomí pacientovi žebro. Zlomení žebra by bylo v jiném případě a za jiných okolností trestným činem ublížení na zdraví podle § 146 trestního zákoníku, ale v daném případě lékař odvracel podstatně závažnější nebezpečí, nebezpečí smrti pacienta, tedy jednal v krajní nouzi, a proto nepůjde o trestný čin.⁴³

6.1.4 Vybočení (exces) z mezí krajní nouze

Obránce může vybočit ze zákonných mezí krajní nouze a může se tak dopustit trestného činu, jestliže nebyly splněny podmínky nebo nebyly splněny ve všech směrech.

Spáchání trestného činu při odvracení útoku nebo jiného nebezpečí, aniž byly plně splněny veškeré podmínky krajní nouze, lze uplatnit některé polehčující okolnosti podle § 41 trestního zákoníku. Jednání je posuzováno ve smyslu zavinění nedbalostního. Je tedy trestné pouze tehdy, pokud zákon trestní odpovědnost u toho kterého trestného činu předpokládá.

Vybočení (exces) z krajní nouze může být *intenzivní, extenzivní a putativní*.

Exces intenzivní - způsobený následek byl zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.

⁴² DRAŠTÍK, A., HASCH, K., KUČERA, P., RIZMAN, S. *Přehled judikatury. Trestné činy proti životu a zdraví. Nutná obrana*. Praha, 2007, s. 87.

⁴³ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné*. Praha, 2009, s. 246.

Exces extenzivní - jednání nebylo provedeno v době, kdy nebezpečí bezprostředně hrozilo. Stalo se předtím nebo potom.

Exces putativní (zdánlivý) - obviněný se omylem domnívá, že se jedná o nebezpečí, ale není tomu tak. Pokud jsou zachovány v domnělé krajní nouzi podmínky uvedené v § 28 trestního zákoníku, nejedná se o úmyslný trestný čin.

Krajní nouze je vyloučena tam, kde dle průměrného a individuálního úsudku je zájem rovnocenný nebo závažnější než zájem chráněný.⁴⁴

6.2 Nutná obrana

V § 29 trestního zákoníku je uvedeno, že „čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem“.

O nutnou obranu se nejedná, „byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku“.⁴⁵

Jedná se o ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem. Je vyvoláno protiprávním jednáním nebo opomenutím fyzické osoby. Nejčastěji se takové jednání projevuje otevřeným a násilným jednáním. Obrana vždy směřuje proti útočníkovi, je-li jich více, proti kterémukoli z nich.

S ustanovením § 29 trestního zákoníku souvisí i další ustanovení trestního zákona, a to §§ 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 41 písm. g), 58 odst. 6, 109, 110, 111 a 113.⁴⁶

Nutná obrana je nejdiskutovanější z okolností vylučujících protiprávnost.

K nutné obraně je oprávněn kdokoliv, i když útok nesměřuje proti němu samotnému, jde o pomoc v nutné obraně. Vyplývá to nejen ze samotného ustanovení o nutné obraně, ale také z požadavku mravní solidarity mezi lidmi.⁴⁷

Příklad: *Ve věci Rt 9/1980, kdy P. V. vnikl neoprávněně do dvora obviněných a tam napadl M. H, kterého bil pěstmi, přičemž mu způsobil tržné rány na obličej,*

⁴⁴ VANTUCH, P. *Trestní zákoník s komentářem. Komentář k zákonu č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Informace z judikatury; k 1. 8. 2011.* Olomouc, 2011. s. 81 – 83.

⁴⁵ ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In *Sbírka zákonů, Česká republika.* 2009, částka 11.

⁴⁶ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 - § 139 – komentář.* Praha, 2009.

⁴⁷ VANTUCH, J. *Trestní zákoník s komentářem. Komentář k zákonu č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Informace z judikatury; k 1. 8. 2011.* Olomouc, 2011. s. 84.

krvni podlitinu na hlavě a odřeniny na hrudníku a dolních končetinách. Při přepadení a bití volal o pomoc. Přišel ho bránit jeho syn P. H. Když nemohl stáhnout P. V., který ležel na jeho otci, vzal dřevěnou hůl a uhodil ho po hlavě. Nato poškozený P. V. upustil od útoku na otci P. H. a napadl jeho. Když po několika výzvách, aby poškozený opustil jejich dvůr, nereagoval a pokračoval v útoku, P. H. vzal dřevěnou hůl a udeřil poškozeného na ruku a těle. Až poté upustil od útoku a odešel domů.

V daném případě obvinění odvraceli od začátku až do konce útok poškozeného, který směřoval vůči tělesné integritě obviněných a zároveň i vůči jejich domovní svobodě. Obviněný M. H. byl navíc fyzicky slabší a věkově podstatně starší než poškozený. Syn P. H. tedy konal v nutné obraně, k níž je oprávněný ten, kdo útok odvrací a jež směřuje nejen vůči němu, ale také proti jiné osobě. Proti nutné obraně není nutná obrana přípustná. Takovou obranu je třeba brát jako pokračování v útoku bez ohledu na to, zda útok byl od počátku namířený proti osobě, která jedná v nutné obraně, anebo proti jiné osobě. P. H. byl tedy oprávněn bránit se proti útoku vůči vlastní osobě, ke kterému poškozený sáhl proto, že P. H. bránil svého otce. Kromě toho, pokračoval i útok poškozeného P. V. proti domovní svobodě. Obvinění byli proto oprávněni se přiměřenými prostředky bránit a poškozeného ze svého dvora vyhnat.⁴⁸

Důležitou okolností nutné obrany je to, že obránce nemá povinnost zkoumat, v době, kdy fyzický útok bezprostředně hrozí nebo trvá, zda ho lze odvrátit jinak než fyzickým zákrokem.

Rizika vyplývající z jednání v nutné obraně nese podle práva útočník, a to jako osoba právo porušující. Nutnou obranou může dojít nejen k újmě na životě nebo zdraví útočníka, ale také k újmě na jeho majetku.

Při nutné obraně nemusí být dodržena zásada proporcionality. Obránce je oprávněn zvolit takový prostředek obrany, aby útok odvrátil okamžitě, rychle úplně a definitivně. Není tedy povinen vyřešit nebezpečnou situaci útekem, ale je oprávněn hrozbě čelit a útočnickovi se v mezích nutné obrany postavit na odpor. Podmínky nutné obrany trvají až do skončení stavu ohrožení zákonem chráněných zájmů.

Aby se jednalo o nutnou obranu, musí útok hrozit přímo - hrozba musí tedy být opravdová a bezprostřední, nestačí, že taková hrozba existuje ve vzdálenější

⁴⁸ DRAŠTÍK, A., HASCH, K., KUČERA, P., RIZMAN, S. *Přehled judikatury. Trestné činy proti životu a zdraví. Nutná obrana.* Praha, 2007, s. 87.

budoucnosti. Nutnou obranou je jednání proti útoku, který již začal, ale ještě není ukončen a neustále trvá, např. pokud použijete nůž na útočníka, který s nožem útočí na vás, ovšem není nutnou obranou, jestliže takový útočník ve svém jednání ustal, ale i přesto na něj zaútočíte.⁴⁹

Jinak se postupuje v případě, že někoho dotyčný zločinec s nožem okrade, začne utíkat a vy ho střelíte legálně drženou zbraní. V tomto případě by se o nutnou obranu nejednalo, protože už byste nebyli vystaveni přímo hrozícímu trvajícím útok. Za takový čin byste pravděpodobně byli trestně stíháni a posláni do vězení.

V praxi to pro ohroženého znamená, aby během velmi krátkého času vyhodnotil nastalou situaci, rozpoznal jakým prostředkem je na něj útočeno a použil pokud možno stejný prostředek, jaký má útočník.

Příklad: Rozhodnutí č. 14/1999 Sb. rozh. tr. - použití střelné zbraně proti neozbrojenému útočníkovi. Není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele opakovaným použitím zbraně a dojde k usmrcení útočníka.⁵⁰

Jestliže právní řád dává občanům právo nutné obrany, musí stanovit i podmínky, při jejichž splnění lze takto jednat. Požadavek přesného vymezení těchto podmínek je v souladu se zásadou zákonnosti. Stanovení těchto podmínek zaručuje občanům, kteří tyto podmínky dodrží, že nebudou voláni k trestní odpovědnosti ani jiné odpovědnosti, na druhé straně je pak zárukou, že pod rouškou těchto institutů nebudou páčány trestné činy.⁵¹

Abyste mohlo být právo nutné obrany uplatněno, musí být splněny stanovené podmínky. V případě, že nebyla splněna některá z podmínek, nejedná se o nutnou obranu a jednání osoby bude podléhat ustanovení trestního zákoníku, za případného použití polehčujících okolností.

Za jednání v nutné obraně podle § 29 trestního zákoníku⁵² považujeme i pomoc někomu v nouzi. Jsou to případy, kdy nebezpečí trvá nebo přímo hrozí ostatním

⁴⁹ *Nutná obrana a krajní nouze* [online]. © 2006-2015 [cit. 11. 1. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.trestni-rizeni.com/vyklad-pojmu/nutna-obrana-a-krajni-nouze>>.

⁵⁰ DRAŠTÍK, A., HASCH, K., KUČERA, P., RIZMAN, S. *Přehled judikatury. Trestné činy proti životu a zdraví. Nutná obrana*. Praha, 2007, s. 89.

⁵¹ KUČTA, J. *Nutná obrana*. Brno, 1999, s. 164.

⁵² ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2009, částka 11.

osobám, např. člen rodiny, kamarádka a jiné. I tehdy je možno v rámci tohoto institutu trestního práva útoku odvracet.⁵³

Příklad: *dcera bodla svého otce kuchyňským nožem, když napadl matku, přičemž mu způsobila těžké poranění břicha.*⁵⁴

Výjimkou ze zásady obrany výhradně proti osobě útočnicka je případ, kdy útočník využije „živého nástroje“, jako zbraně. Např. poštvání psa nebo návod osobě s duševní poruchou nebo chorobou.

Podmínkami nutné obrany jsou útok, protiprávnost útoku, útok přímo hrozící a trvajícím, reálnost útoku a přiměřenost obrany.

6.2.1 Útok

Útokem je v podstatě myšleno protiprávní jednání ohrožující vztahy a zájmy jednotlivce chráněné trestním zákoníkem - život, zdraví, majetek, ale i zájmy celospolečenské nebo státní (např. státní tajemství).

Samotný pojem „způsob útoku“ zahrnuje zjm. způsob provedení útoku, osobu útočnicka a obránce, úmysly, které se během obrany a útoku projeví. Dále zbraně, počet obránců a útočníků, jejich fyzickou kondici, dovednosti a další okolnosti, například - negativní zkušenosti napadeného z minulosti. Přiměřenost obrany a útoku zahrnuje řadu faktorů. Užil-li obránce střelné zbraně proti neozbrojenému, je třeba brát v úvahu také případný větší počet útočníků, jejich zvláštní dovednosti (bojová umění), slabou fyzickou kondici obránce apod.⁵⁵

Pojem *zcela zjevně* je potřeba posuzovat ze subjektivního hlediska, tj. jak se podmínky jeví napadenému. Co je očividné a nepochybné, je *zcela zjevné*, a proto musí jít o hrubý nepoměr. Úsudek napadeného o intenzitě útoku a velikosti škody může být z prostředků, které útočník při útoku použije, resp. má při sobě. Ovšem neznámá to, že obránce má dovoleno při obraně použít jen ty samé prostředky jako útočník. Nejde o souboj stejnými zbraněmi. Obránce se bude bránit prostředky, které má po ruce. Ovšem také záleží způsob použití těchto prostředků.

Příklad: *„strážný byl při ochraně objektu napaden dvěma mladíky. Po výstřelu*

⁵³ *Sebeobrana a právo* [online]. © 2014 [cit. 28. 12. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.sebeobrana.estranky.cz/clanky/sebeobrana-a-pravo.html>>.

⁵⁴ HULINSKÝ, P. *Trestněprávní minimum pro občany*. Česko, s. n. 2010, s. 30.

⁵⁵ NOVOTNÝ, F. a kol. *Trestní právo hmotné*. Plzeň, 2005, s. 86-87.

do vzduchu útočníci zanechali útoku. Obrana byla šetrnější, než kdyby strážný proti útočníkům použil jiného prostředku (např. distanční tyče).⁵⁶

Ve výše jmenovaném případě nebyl útok tak intenzivní a byl prováděn ještě ze strany poškozeného, ale v dalším případě je již na místě zamyslet se nad způsobem útoku.

Příklad: *Rozhodnutí NS: Útok vedený házením kamenů s cílem zasáhnout a zranit napadenou osobu je útokem se zbraní ve smyslu ustanovení § 89 odst. 5 trestního zákona. Jestliže byl útok vůči napadenému veden ze strany útočníka opakovaným házením kamenů sice z větší vzdálenosti, avšak takovou intenzitou a tak velkými kameny, že mu hrozilo způsobení i závažného zranění, přičemž tento útok stále trval, nejde o vybočení z mezí nutné obrany podle § 13 trestního zákona, pokud napadený jako jediného účinného prostředku k odvrácení takového útoku použil střelné zbraně tak, že vystřelil ve směru na útočníka, kterého zasáhl a způsobil mu smrtelné zranění, zvláště když tomu předcházelo několik neúčinných výstražných výstřelů.*⁵⁷

Existence reálného útoku je nejpodstatnějším faktem, který podmiňuje možnost v nutné obraně vůbec jednat. Útok musí existovat v realitě, nikoli jen ve fantazii obránce. Jestliže reálný útok chybí a existuje pouze v představě obránce, jde o putativní, resp. domnělou nutnou obranu.⁵⁸

Útočí-li více osob najednou, předpokládá se aktivní činnost každého z útočníků a nutná obrana je dovolena proti každé z útočících osob, které jednaly proti obránci, ne jen proti hlavnímu útočníkovi.⁵⁹

Útočí-li vzájemně dvě osoby na svou integritu tak, že se útok střídá s obranou, nejedná se o nutnou obranu. Tyto osoby budou odsouzeny za ublížení na zdraví. Budou-li alespoň tři, budou postiženy za trestný čin rvačky, a to i když nedojde k ublížení na zdraví. Jedná-li se o jednu nebo více osob napadené útočníky a brání se, nejde o rvačku ani na jedné straně.

O nutnou obranu nejde tehdy, napadají-li se osoby vzájemně. Nutná obrana není

⁵⁶ HULINSKÝ, P. *Trestněprávní minimum pro občany*. Česko, s. n. 2010, s. 29.

⁵⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 3 T do 840/2006, ze dne 13. 9. 2006.

⁵⁸ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání*. Praha, 2003, s. 147.

⁵⁹ DRAŠTÍK, A., HASCH, K., KUČERA, P., RIZMAN, S. *Přehled judikatury. Trestné činy proti životu a zdraví. Nutná obrana*. Praha, 2007, s. 96.

přípustná proti záměrně vyprovokovanému útoku. Např. TRNS 22/2006 – T 863 „reálná výzva“ poškozeného, aby budoucí útočník šel ven.⁶⁰ Vždy se musí jednat o útok reálný, nikoli domnělý, nesmí jít o žert, hru.

Příklad: Rozhodnutí NS: jak je z těchto zjištění zřejmé, obviněný na poškozeného zaútočil v okamžiku, kdy ze strany poškozeného mu nehrozil žádný útok. Ve chvíli, když poškozený omylem strkal klíče do bytu obviněného, postupoval neoprávněně. Poškozený však takto jednal nechtěně, neboť si spletl byt obviněného s jiným bytem. Obviněný v tuto chvíli jen otevřel dveře bytu a poškozenému vynadal. Když poškozený za účelem omluvy nato zazvonil u bytu obviněného, ten dveře otevřel a na poškozeného zaútočil. Poškozený se zmohl na obranu a do obviněného nevýznamně strčil, na což obviněný zareagoval tak, že pěstí ho udeřil do obličeje a způsobil mu zranění.

Na základě těchto skutečností bylo objasněno, že obviněnému ze strany poškozeného nehrozil žádný útok, a to ani v případě, kdy omylem strkal klíč do dveří obviněného, ani když u dveří zazvonil, aby se omluvil, event. do něj poté, co ho napadl, „žďuchl“. Šlo sice o jednání, které bylo nevhodné, avšak bylo vcelku pochopitelné, že se poškozený mohl za daných okolností splést. Poškozený se choval slušně a obviněného úmyslně neohrožoval. Při absenci útoku, který by musel obviněný jako bezprostředně hrozící nebezpečí odvracet, nelze uvažovat o nutné obraně, která v daném případě nepřichází v úvahu i proto, že obviněný zaútočil na poškozeného nikoliv ve chvíli, kdy by se event. mohl obávat, že se mu poškozený snaží dostat do bytu (ač o takovou okolnost ve skutečnosti nešlo), ale až tehdy, co tento moment pominul a poškozený jen ze slušnosti zazvonil na zvonek u bytu. Byl to jedině obviněný, který útočil v okamžiku, kdy již ani subjektivně nemohl pociťovat byť jen tušenou obavu.⁶¹

6.2.2 Protiprávnost útoku

Charakteristickým znakem jednání považovaného za útok z hlediska nutné obrany je protiprávnost tohoto jednání. Podle judikatury lze jednoznačně dovodit, že nutná obrana je nepřípustná, pokud útok není protiprávní. Útokem může být pouze jednání, které je protiprávní z hlediska objektivního práva. Útok má zpravidla znaky trestného činu, ale nemusí tomu tak nutně být. Podle ustanovení § 29 trestního zákoníku se podmínka trestnosti útoku nevyžaduje. Pro účely nutné obrany postačí,

⁶⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 - § 139 – komentář*. Praha, 2009, s. 347.

⁶¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 8 T do 485/2010, ze dne 19. 5. 2010.

pokud je útok protiprávní z hlediska celého právního řádu. Dá se říci, že protiprávnost útoku je třeba dovozovat totožným způsobem jako protiprávnost u trestného činu. Jestliže dané jednání splňuje podmínky pro definici útoku, je ještě nezbytné, aby takové společensky nebezpečné a protiprávní jednání se odehrávalo v určitém čase, aby bylo možno jeho odvrácení definovat jako nutnou obranu.⁶²

Nutná obrana není možná proti takovým jednáním, které nejsou společensky nebezpečná, nýbrž prospěšná tedy jednání dovolená. Nutnou obranu nelze užít proti jednání v nutné obraně nebo krajní nouzi např. zloděj nesmí poranit osobu, která proti němu hájí svůj majetek.

Nutnou obranu nelze uplatnit proti osobám vykonávajícím zákonné právo nebo povinnost - útok proti jednání policejní hlídky, exekutora a tak podobně.

Nepřípustná je nutná obrana proti jednání veřejného činitele, ledaže by jejich úkony vůbec nenáležely do jejich pravomoci, nebo když jednání takové osoby nepochybně naplňuje skutkovou podstatu trestného činu.

Např. pokud příslušník policie překročí pravomoc a uskutečňuje zákrok, ke kterému není ze zákona oprávněný, nepoužívá tedy ochranu poskytovanou úřední osobě podle § 325 a § 326 trestního zákoníku. Útok na jeho zdraví při takovém zákroku, pokud jsou překročeny hranice nutné obrany, je případně možné posoudit pouze jako trestný čin proti zdraví dle § 145 a násl. trestního zákoníku.⁶³

6.2.3 Útok přímo hrozící a trvajícím

Útok musí bezprostředně hrozit nebo trvat. Podle okolností případu musí tedy být jasné, že útok musí bez prodlení a určitě následovat za hrozbou, přitom však nemusí být neočekávaný. Hrozba nemusí být vyslovena, postačí, že vyplývá z okolností. Avšak útok nesmí být ukončen či přerušen. Jestliže již nehrozí nebezpečí, útok byl ukončen či přerušen, nemůže být nutná obrana použita. Pouhá přestávka v boji, kdy lze očekávat opětovný útok (např. útočník upadne, ale je stále bojeschopný) by nestačila.⁶⁴

Útok přímo hrozící tedy znamená, že není třeba čekat na nastávající útok. Stačí

⁶² *Nutná obrana a krajní nouze* [online]. 2014 [cit. 29. 12. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.sakura-jujitsu.cz/clanky/detail/nutna-obrana-a-krajni-nouze/>>.

⁶³ DRAŠTÍK, A., HASCH, K., KUČERA, P., RIZMAN, S. *Přehled judikatury. Trestné činy proti životu a zdraví. Nutná obrana*. Praha, 2007, s. 98.

⁶⁴ VANTUCH, J. *Trestní zákoník s komentářem. Komentář k zákonu č.40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Informace z judikatury; k 1. 8. 2011*. Olomouc, 2011. s. 84-85.

např., když útočník naznačuje posunky, různými projevy apod.

Příklad: Když Josef P. přišel domů ke svému bytu a zjistil, že je zámeček poškozen. Vstoupil do bytu, vzal si tenisovou pálku, kterou měl za dveřmi a zloděje, který byl v bytě, s ní uhodil do hlavy. Poté přivolal policii a zdravotní službu. Zloději tím způsobil pracovní neschopnost dvanácti dnů.

Aby byla tato situace správně posouzena, musíme si připomenout, že aby mohla být nutná obrana oprávněná, musí útok bezprostředně hrozit či trvat a musí směřovat proti některému zájmu chráněnému trestním zákoníkem. Důvodem je to, že si myslíme, že od zloděje, který je přistižen při trestném činu a je připraven nedat se chytit, očekáváme, že přijde z jeho strany útok. Mállokterý zloděj se nechá dobrovolně chytit a odvést na policii. Výše uvedená situace tedy může být posouzena, že Josef P. jednal v mezích nutné obrany.⁶⁵

Útok trvajícím je útok již uskutečňovaný, ale ještě neukončený, např. útočník se zmocnil násilím věci a s kořistí odchází - odnášení je ještě útokem. Znamená to tedy, že útok na chráněný zájem (život, zdraví, proti majetku, domovní svobodě, apod.) byl již reálně zahájen a to jak fyzicky, tak i např. hrozbou namířenou palnou zbraní apod. Zcela evidentně jde tedy o napadení, které vyvolává nutnost faktické obranné reakce a napadený tedy útok fyzicky odvrací.⁶⁶

6.2.4 Reálnost útoku

Existence útoku je nejzákladnějším faktem, který podmiňuje možnost v nutné obraně vůbec jednat. Útok musí existovat v realitě, nikoli jen ve fantazii obránce. Jestliže reálný útok chybí a existuje pouze v představě obránce, jde o putativní resp. domnělou nutnou obranu. Takové jednání je posuzováno dle obecných zásad, jako by šlo o skutečný útok. Pokud jednal obránce z nedbalosti v omylu, bude mít odpovědnost za způsobený následek podle ustanovení trestního zákopníku o trestných činech zaviněných z nedbalosti.

Příklad: obránce, který chránil svůj majetek a úderem distanční tyčí útočníka zabije, může jít v tomto případě, dle posouzení dalších okolností činu, jako trestný čin

⁶⁵ HULINSKÝ, P. *Trestněprávní minimum pro občany*. Česko, s. n. 2010, s. 35-36.

⁶⁶ *Sebeobrana a právo* [online]. © 2014 [cit. 20. 2. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.sebeobrana.estranky.cz/clanky/sebeobrana-a-pravo.html>>.

z *nedbalosti*.⁶⁷

Znamená to tedy, že fakt bezprávného útoku neznamená, že je možno útočnickovi způsobit jakoukoliv škodu. Také útočník sám neztrácí veškerá práva. I útočník musí být do určité míry chráněn.

6.2.5 Útočník

Útočníkem je tedy osoba, která svým konáním nebo opomenutím naplnila všechny znaky výše uvedeného "kvalifikovaného" útoku. Pojem útočníka bývá většinou totožný s pojmem pachatele trestného činu, nemusí tomu však tak být vždy, neboť útok nemusí mít povahu trestného činu.

Za útočníka by však byl považován i obránce, který po odvrácení útoku přejde sám do útoku s úmyslem vyrovnat se s útočníkem, od něhož již žádné nebezpečí nehrozí. Za následek, způsobený v této fázi svého nikoli již pouze obranného jednání, je obránce trestně odpovědný a nemůže se již odvolávat na to, že jednal v nutné obraně.

Problematický je požadavek zavinění, popř. trestní odpovědnosti u útočníka. Je třeba vyžadovat u útočníka úmysl, či lze posuzovat ve smyslu nutné obrany za útočníka i člověka, který ohrožuje chráněné zájmy z nedbalosti, popř. dokonce nezaviněně? Řešení této otázky souvisí především s praktickým problémem posuzování útoků osob jednajících ve skutkovém omylu, dětí nebo osob nepřičetných, tedy s otázkou, zda posuzovat útoky této kategorie osob jako jednání navozující "stav nutné obrany" či "stav krajní nouze". Rozdíly jsou zde podstatné už jen vzhledem k tomu, že podmínky krajní nouze podle § 28 trestního zákoníku jsou přísnější (proporcionalita, subsidiarita atd.).⁶⁸

6.2.6 Přiměřenost obrany

Na rozdíl od krajní nouze zákon u nutné obrany nevyžaduje splnění podmínek subsidiarity ani proporcionality. U této okolnosti vylučující protiprávnost je ale stanoven požadavek na přiměřenost nutné obrany.

I v případě, že se jedná o protiprávní útok, obránce nemůže útočnickovi způsobit jakoukoliv škodu. Útočník sám stále zůstává člověkem, jehož základní práva musí být

⁶⁷ HULINSKÝ, P. *Trestněprávní minimum pro občany*. Česko, s. n. 2010, s. 30-31.

⁶⁸ MLČÁK, M., *Právní aspekty sebeobran*y [online]. [cit. 20. 2. 2015]. Dostupné z WWW: <http://www.buchtik.eu/Revo/revo_prav_utoc.htm#nahore>.

respektována a musí být také do určité míry chráněn.⁶⁹ Proto trestní zákoník v § 29 odst. 2 trestního zákoníku stanoví, že „nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku“. V zákoně je slovem „přiměřenost“ vyjádřen vztah mezi obranou (tj. obranným jednáním) a útokem (tj. vedením způsobu útoku). Je třeba tento pojem odlišit od proporcionality, která je vztahem mezi škodou z útoku hrozící a v obraně způsobenou. Škoda, kterou obránce způsobí, tak může být větší než škoda hrozící z útoku, ale nesmí zde být hrubý nepoměr. Přiměřenost znamená, že obrana je schopná útok odrazit, a proto musí být tak intenzivní, aby útok odvrátila, tj. musí být silnější než útok, jinak by ztrácela smysl.⁷⁰

Existenci přiměřenosti nutné obrany i jejích dalších podmínek lze hodnotit ze dvou hledisek. První je hledisko objektivní, kdy se vychází z pohledu kohokoliv (průměrného občana). Subjektivní hledisko vychází při hodnocení podmínek z toho, jak se situace jevila obránci v okamžiku útoku a přitom se zohledňuje psychický stav obránce.

Kratochvíl se kloní spíše k subjektivnímu hledisku, nicméně uvádí, že celou situaci je nutné posuzovat a hodnotit komplexně a v celém jejím vývoji.⁷¹ Naproti tomu Jelínek uvádí, že přiměřenost nutné obrany je třeba posuzovat podle objektivních okolností případu, ale i představ obránce, které jsou pochopitelně ovlivněny objektivními okolnostmi.⁷²

I když si někdo připraví proti hrozícímu a očekávanému útoku zbraň, může jít o nutnou obranu. Ani opatřením psa, který hlídá objekt před napadením cizích osob, které mohou nedovoleně vniknout dovnitř, či zajištění ochrany tohoto objektu bezpečnostní službou nevyvolává pochybnosti o přípustnosti nutné obrany. Obdobně je tomu i při pořízení a legálním držení stělné zbraně z důvodu zajištění ochrany a obrany držitele proti jeho možného napadení či útoku.⁷³

O zcela zjevně nepřiměřenou obranu útoku by se jednalo zřejmě v případě, kdyby např. *vlastník přístupové cesty, která vede do jeho objektu, tuto cestu podminoval*

⁶⁹ KRATOCHVÍL, V. a kol., *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha, 2009, s. 379.

⁷⁰ JELÍNEK, J. a kol., *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. Praha, 2010, s. 254.

⁷¹ KRATOCHVÍL, V. a kol., *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha, 2009, s. 384-385.

⁷² JELÍNEK, J. a kol., *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. Praha, 2010, s. 255.

⁷³ VANTUCH, J. *Trestní zákoník s komentářem. Komentář k zákonu č.40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Informace z judikatury; k 1. 8. 2011*. Olomouc, 2011. s. 86.

*nebo připojil elektrickou energii, která může usmrtit člověka, do ohrady vně objektu.*⁷⁴

Nainstalování a používání automatického obranného zařízení za účelem ochrany a odražení budoucího možného útoku (např. nástražné systémy, samostříly, zapojení elektrického proudu do mříží či oplocení objektu) nevylučuje naplnění podmínek nutné obrany dle § 29 trestního zákoníku. Použití tohoto systému, který se spustí automaticky po vniknutí útočníka do chráněného objektu, musí splňovat požadavky dané pro jednání v nutné obraně, a proto musí být zabezpečeno tak, aby:

- se aktivovalo jen při přímo hrozícímu či trvajícím útoku na zájem chráněný trestním zákoníkem a
- jeho účinnost nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Pokud nejsou z důvodu zavinění nedodrženy tyto podmínky nutné obrany tím, kdo instaloval toto automatické ochranné zařízení a odpovídá za jeho provoz, přichází v úvahu jeho odpovědnost za trestný čin spáchaný zpravidla z nedbalosti.⁷⁵

6.2.7 Vybočení (exces) z mezí nutné obrany

Vybočením z mezí nutné obrany se rozumí, že zde některé její podmínky byly, že tedy stav byl nutné obraně blízký, aniž tu byly tyto podmínky dány plně.⁷⁶ Teorie i praxe v České republice rozlišuje exces intenzivní a exces extenzivní.

Exces intenzivní, kdy obrana byla zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Může zde jít o nepoměr v intenzitě nebo ve způsobené škodě. Jedná se např. o situaci, kdy dojde k zastřelení při drobné krádeži ovoce.⁷⁷

Exces extenzivní, kdy obrana nebyla s přímo hrozícím nebo trvajícím útokem současná, tj. např. v obraně bylo pokračováno ještě v době, kdy už útok skončil. Jako příklad lze uvést situaci, kdy obránce pokračuje ve fyzickém ubližování útočníkovi ze msty i v době, kdy útok skončil. V tomto případě se jedná tedy o odvetu a nikoliv

⁷⁴ HULINSKÝ, P. *Trestněprávní minimum pro občany*. Česko, s. n. 2010, s. 33.

⁷⁵ VANTUCH, J. *Trestní zákoník s komentářem. Komentář k zákonu č.40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Informace z judikatury; k 1. 8. 2011*. Olomouc, 2011. s. 86.

⁷⁶ SOLNAR, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání*. Praha, 2003, s. 155.

⁷⁷ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 - § 139 – komentář*. Praha, 2009, s. 339.

nutnou obranu.⁷⁸

Pokud dojde k vybočení z mezí nutné obrany z důvodu nesplnění některé z podmínek, je třeba čin posuzovat podle obecných zásad a to s přihlédnutím k subjektivní stránce. Může se jednat o trestný čin z nedbalosti, když např. obránce nepředpokládal, že pachatele (útočníka) drobné krádeže zabije, nebo si neuvědomil, že útok již skončil, ač to vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům vědět měl a mohl. Nebo se může jednat o trestný čin úmyslný, kdy obránce úmyslně pokračuje ve fyzickém napadení i po ukončení útoku.⁷⁹ Na vybočení z mezí nutné obrany se posléze bude aplikovat ustanovení o polehčujících okolnostech (§ 41 písm. g trestního zákoníku), což se projeví při výměře trestu. Ustanovení se použije pro oba druhy excesů, tj. intenzivní i extenzivní, netýká se však putativní nutné obrany.

Útok, který hrozí chráněnému zájmu, musí být skutečný. Domnělý útok, který existuje jen v mylné představě jednající osoby (tzv. domnělá, putativní nutná obrana) se posuzuje podle zásad o skutkovém omylu. Jestliže tu tedy byly podmínky nutné obrany jen v představě obránce, který se mýlil, nemůže být obránce odpovědný za úmyslný trestný čin. Mohlo by však jít o trestný čin z nedbalosti, pokud právě v omylu obránce tato nedbalost spočívá (tj. měl a mohl vědět, že o skutečný útok nejde).⁸⁰

Vybočení z mezí nutné obrany je protiprávní, pro společnost škodlivé, a proto je trestné podle toho, jaká skutková podstata byla takovým jednáním naplněna. Je třeba poznamenat, že při výměře trestu soudem kromě případného užití obecného ustanovení o polehčující okolnosti v § 42 písm. g) trestního zákoníku přichází v úvahu i polehčující okolnost dle stejného paragrafu, ale písm. b), tedy pokud pachatel spáchal čin v silném rozrušení. Rovněž lze aplikovat mimořádné snížení trestu odnětí svobody dle § 58 odst. 6 trestního zákoníku nebo upuštění od potrestání dle § 41 odst. 1 trestního zákoníku.⁸¹

⁷⁸ JELÍNEK, J. a kol., *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část.* Praha, 2010, s. 256.

⁷⁹ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 - § 139 – komentář.* Praha, 2009, s. 338.

⁸⁰ NOVOTNÝ, O. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání.* Praha, 2010, s. 272.

⁸¹ JELÍNEK, J. a kol., *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část.* Praha, 2010, s. 256.

7 Srovnání krajní nouze a nutné obrany

Podmínky využití jsou zcela přesně a konkrétně stanoveny jak u nutné obrany, tak u krajní nouze. Podstata těchto institutů je shodná, což je patrné i z jejich sousedícího postavení v zákoně.

Nutná obrana i krajní nouze se shodují v tomto:

- vylučují společenskou škodlivost činu a tím jeho trestnost - jsou společensky prospěšné a nemohou být trestnými činy a nemohou být podle práva trestány,
- shodné jsou i v motivech jednání - chrání státní, společenské a osobní zájmy své, ale i druhých osob,
- shoduje se i okruh zájmů, které jsou těmito instituty chráněny,
- oba instituty odvrací nebezpečí, jehož pramenem může být společensky nebezpečný útok.

Je třeba také uvést, že není přípustná:

- nutná obrana proti krajní nouzi;
- není možná ani nutná obrana proti nutné obraně;
- jednání v krajní nouzi proti jednání v krajní nouzi.

Je nutné si uvědomit, že nutná obrana a krajní nouze jsou právem, ovšem ne povinností občana. Nejsou omezeny subjekty nutné obrany a krajní nouze, existuje skupina obyvatel, které mají povinnost v nutné obraně a v krajní nouzi jednat bez ohledu na nebezpečí hrozící jejich osobě.⁸²

Rozdíly mezi nutnou obranou a krajní nouzí jsou tyto:

- nutná obrana se připouští proti společensky nebezpečnému útoku fyzické osoby. V případě krajní nouze mohou být vedle bezprávného jednání pramenem i přírodní síly, napadení zvířetem, fyziologické procesy, selhání technických zařízení.
- Při nutné obraně je obranné jednání zaměřeno od počátku proti

⁸² KUČHTA, J. *Nutná obrana*. Brno, 1999, s. 178.

útočníkovi samému a útočníkovi je působena škoda, ale při krajní nouzi se jedná proti jiné osobě než je útočník - proti třetí osobě - ta se na vzniku nemusí podílet a nenesou žádnou vinu. Najednání v krajní nouzi klade právní řád mnohem přísnější podmínky, než v případě nutné obrany.

- Krajní nouze vyžaduje subsidiaritu - škodu třetí nezúčastněné osoby, tu je možno způsobit jen tehdy, nejde-li nebezpečí odvrátit bez způsobení škody. Naproti tomu u nutné obrany není nutné brát tolik ohledů na útočníka a je tedy možné se bránit okamžitě.
- Krajní nouze i nutná obrana mají odlišnou stavbu požadavku mezi chráněným a porušeným zájmem. U nutné obrany je možné způsobit útočníkovi škodu menší, než která hrozila, stejnou, ale i vyšší. Krajní nouze dovoluje způsobení menší škody než, která hrozila.
- Z pohledu obránce se při nutné obraně nikdy nenahrazuje způsobená škoda, jsou-li dodrženy všechny stanovené podmínky. Při krajní nouzi je též možné způsobit škodu v případech, kdy osoba jedná v krajní nouzi, aby odvrátila nebezpečí, které vzniklo jejím zaviněním nebo způsobí škodu třetím osobám, aby zachránila vlastní majetek. V tomto případě je možné uložit povinnost nahradit škodu.
- Z praxe se jako základní podmínka trvajících útoku vyznačuje útokem již nastalým. Útok na chráněný zájem byl již zahájen jak fyzicky, tak i hrozbou apod. Jde tedy o napadení, vyvolávající nutnost faktické obranné reakce a napadený útok fyzicky odvrací.⁸³

Splněním podmínky přímo hrozícího útoku však nebývá tak jednoznačné při posuzování střetů. Znaky útoku mohou být odpozorovány - útočník svými vnějšími projevy dává najevo, že nás chce napadnout. Např. když útočník verbálně napadá, vezme do ruky zbraň či příležitostný předmět, který jako zbraň může použít, vyhrožuje, apod. Pokud útočníka nemáme v zorném poli, je podmínka přímo hrozícího útoku v podstatě nesplnitelná.

Jednáním v nutné obraně nelze útoku předcházet, i když podmínka krácení

⁸³ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. Brno, 1999, s. 179.

vzájemného postavení přímo hrozícího útoku je splněna. Obrana nesmí útoku předcházet - napadený útočník by se mohl hájit, že sice vyhrožoval a jinak se projevoval, ale nemyslel to vážně a ublížit nikomu nechtěl.

Základní zásada pro vedení střetného boje je, že každá akce je rychlejší než reakce. Útočná akce bude vždy rychlejší, než obranná reakce napadeného. Kdybychom čekali až na zahájení útoku, nemuseli bychom tento útok účinným způsobem zablokovat. Pokud útoku předejdeme, budeme nuceni absolvovat důkazní řízení, to bude objektivizovat za účelem zjištění, zda byla obrana oprávněná či nikoliv. Posouzení je zcela v rukou orgánů činných v trestním řízení. Každý případ má své specifické znaky, z nichž je třeba při posuzování vycházet.

Podmínku přiměřenosti je třeba chápat jako vztah přiměřenosti, nebo zcela zjevné nepřiměřenost obrany k útoku. Bude-li obranná aktivita napadeného nepřiměřená ve smyslu nižší intenzity nežli je vedení útoku, pak by obrana postrádala logiku, ta by nevedla k vítězství. Kdyby byla aktivita napadeného stejné intenzity, jako je vedený útok, nastala by situace, bez vítězství.

Nepřiměřenost obrany oproti vedenému útoku je tedy nutná, nesmí jít však o zcela zjevnou nepřiměřenost a v tomto chápání nutné obrany je zásadní rozdíl.⁸⁴

Při vybočení z mezí nutné obrany nebo krajní nouze, kdy se napadenému neprokáže vědomý úmysl jeho nadbytečné bojové iniciativy po odražení útoku, při posuzování situace orgány činné v trestním řízení k němu přihlednou jako k polehčující okolnosti dle § 41 trestního zákoníku. S přihlednutím k tomu, že pachatel, tedy napadená osoba spáchala trestný čin podle § 41 písm. b) trestního zákoníku, kde se uvádí, že polehčující okolností je spáchal-li pachatel „trestný čin v silném rozrušení, ze soucitu nebo z nedostatku životních zkušeností“ a § 41 písm. g) trestního zákoníku, ve kterém se uvádí, že polehčující okolností je také, spáchal-li pachatel „trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze, anebo překročil meze přípustného rizika nebo meze jiné okolnosti vylučující protiprávnost“.⁸⁵

Prioritou v posuzování musí být skutečná situace v momentě střetu - zahájení

⁸⁴ *Sebeobrana a právo* [online]. © 2014 [cit. 1. 3. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.sebeobrana.estranky.cz/clanky/sebeobrana-a-pravo.html>>.

⁸⁵ ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2009, částka 11.

útočného a obrany - a poměru mezi způsobem útoku a způsobem obrany pohledem na možnou zcela zjevnou nepřiměřenost obrany. Způsobený následek je sekundární záležitostí. Je třeba zohlednit skutečnost, že jenom útočník je odpovědný za čin a nese plné riziko nezdaru své útočné akce, a to i utrpenou újmu na zdraví či smrt.⁸⁶

V jistém smyslu je nutná obrana zvláštním případem krajní nouze (pojem nebezpečí v krajní nouzi v sobě zahrnuje i nebezpečí způsobené protiprávním lidským jednáním), naopak při konstrukci podmínek subsidiarity a proporcionality je krajní nouze zvláštním případem nutné obrany, poněvadž obsahuje více omezujících podmínek. Krajní nouze a nutná obrana jsou tedy vzájemně nezaměnitelné.⁸⁷

7.1 Právní kvalifikace při překročení mezí krajní nouze a nutné obrany

Jde o jednání obsahující znaky trestnosti. Takové jednání je hodnoceno jako trestný čin. Pachatel bude stíhán podle skutkové podstaty trestného činu, která byla daným jednáním naplněna. Nesplňuje-li však dané jednání znaky trestnosti, lze ho kvalifikovat jako přestupek. Ovšem daleko složitější je právní kvalifikaci jednání obránce, jež mezí krajní nouze překročil, podle zvláštní části trestního zákoníku, a to konkrétně zjištění, o jaký druh zavinění půjde. Konečné rozhodnutí je velice důležité, neboť některé trestné činy se odlišují toliko druhem zavinění. V takovém případě je trestný pouze úmysl, nikoliv nedbalost.⁸⁸

Jak vyřešit otázku, jaký druh zavinění bude určující pro právní posouzení. Zavinění je třeba vztahovat nejen ke znakům skutkové podstaty, ale také k excesu samotnému. Zda bude rozhodující zavinění k excesu, k následku nebo k obojímu.

Pro stanovení správné skutkové podstaty takového činu je možné několik řešení:

- Zaviněný následek - základem je tvrzení, že je rozhodující zavinění ke způsobenému následku, ale zavinění k excesu rozhodující není. Význam překročení mezí - úmyslné nebo nedbalostní - by se hodnotil v posouzení činu, jako činu pro společnost nebezpečného, a tedy trestného.

⁸⁶ *Sebeobrana a právo* [online]. © 2014 [cit. 1. 3. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.sebeobrana.estranky.cz/clanky/sebeobrana-a-pravo.html>>.

⁸⁷ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. Brno, 1999, s. 180.

⁸⁸ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. Brno, 1999, s. 166.

V praxi by pravděpodobně docházelo k tomu, že by za stejný trestný čin byl potrestán jak ten, který by překročil meze krajní nouze úmyslně (např. pomsta), tak i ten, jež překročil tyto meze z nedbalosti (např. v omylu). Právní posouzení by bylo stejné, a následek neudržitelný.

- **Zaviněný následek - překročení mezi krajní nouze -** základem je, že rozhodující je forma zavinění. Z čehož plyne, že překročí-li osoba meze krajní nouze úmyslně, bude odpovídat za úmyslný trestný čin. Překročí-li meze krajní nouze z nedbalosti, bude odpovědná za trestný čin nedbalostní. Rozhodující je úmysl nebo nedbalost překročení mezi krajní nouze, k vlastnímu následku postačí zavinění jakéhokoliv druhu. Toto řešení je stejně nedostačující jako řešení první. S tím, že nepovažuje za rozhodující zavinění k následku, ale pouze zavinění k excesu, proto nedokáže uspokojivě řešit ty případy, kdy při shodném zavinění k excesu je rozdílné zavinění k následku.
- **Zavinění jak následku, tak excesu -** zde se spojuje zavinění vlastního překročení mezi krajní nouze, tak i zavinění způsobeného následku. Jestliže jednající úmyslně překročí meze krajní nouze a úmyslně způsobí následek, bude odpovídat za úmyslný trestný čin, za nedbalostní trestný čin ponese odpovědnost v případě nedbalostního zavinění k excesu i k následku. Je tedy možné kvalifikovat ty případy, kdy zavinění k excesu i následku budou stejného druhu.⁸⁹

⁸⁹ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. Brno, 1999, s. 166-169.

8 Srovnání staré a nové právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost

Na konci 18. století, tři roky před svou smrtí, vydává Josef II. v roce 1787 Zákoník o zločinech a trestech za ně. Toto dílo vychází ze spisu Caesara Beccarii. O zločinech a trestech a mimo jiných přínosných úprav rozlišuje delikty podle jejich společenské nebezpečnosti. Poprvé se zde objeví zásada *nullum crimen sine lege* (žádný zločin bez zákona) a *nulla poena sine lege* (žádný trest bez zákona). Zákoník již přesně vypočítává okolnosti přitěžující i polehčující a především stanoví podmínky zániku trestnosti pachatele.

Po smrti Josefa II. vzniká zvláštní komise, jejímž výsledkem je Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z 3. října 1803, v Čechách známý jako Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu Městského. Ačkoliv byl tento zákon pro pozdější vývoj trestního práva na českém území klíčovým, je znám spíše zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, účinný od 1. 8. 1852, který byl v podstatě novelizací zákona z roku 1803.

Okolnosti vylučující protiprávnost byly jako takové poprvé zmíněny právě v tomto právním předpisu z roku 1852, který platil na našem území až do roku 1950, tedy skoro 100 let. Hned na začátku tohoto právního díla se v § 1 stanoví, že „ke zločinu vyžaduje se zlého úmyslu“, a dále pak následuje § 2, kde jsou uvedeny „důvody vylučující zlý úmysl“. Zmíněný paragraf výslovně a taxativně uvádí (volně převedeno do soudobého jazyka):

- Zbavení rozumu (pachatele) – v současné době bychom pravděpodobně užili pojmu duševní porucha.
- Střídavé pominutí smyslů – naznačuje stav snížené přičetnosti.
- Opilství – odkazuje na spáchání trestného činu osobami pod vlivem alkoholu či jiné návykové látky.
- Věk pachatele – zohledňuje mladistvé pachatele, důvod byl později zrušen a vpraven do samostatného zákona.⁹⁰
- Omyl.
- Náhoda, nedbalost či neznalost následků činu.

⁹⁰Pozn.: Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží.

- Výkon spravedlivé nutné obrany či neodolatelné donucení.

K okolnostem, které musely být brány v úvahu při posuzování, zda se jedná o nutnou obranu spravedlivou, či nikoliv, patřila povaha osob (a to jak útočníka, tak i oběti), čas, místo i způsob provedení skutku a dále další blíže neurčené okolnosti. NO nesměla být pomstou. Dále zde byl formulován požadavek, aby pachatel odvracel útok na život svůj či jiných osob a kromě toho byla výslovně chráněna ještě svoboda a majetek (jmění). Oproti dnešnímu stavu tak byla nutná obrana vymezena velmi úzce, neboť současná právní úprava chrání blíže nespecifikované zájmy chráněné zákonem.⁹¹

Toto bylo zrušeno a nahrazeno §§ 1 a 2 zákona o trestním soudnictví nad mládeží č. 48/1931 Sb., ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o trestním soudnictví nad mládeží), který uvádí, že skutek není zločinem, když se při tom přihodí takový omyl, pro který nelze v činu spatřovati zločin, pokud zlo povstalo náhodou, nedbalostí anebo z neznalosti následků činu, anebo jestliže skutek se stal z neodolatelného donucení nebo u výkonu spravedlivé nutné obrany.

Že se jednalo o spravedlivou nutnou obranu, se má míti jen tehdy, když lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku nebo z jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil obrany potřebné, aby odvrátil od sebe nebo od jiných protiprávní útok na život, na svobodu nebo na jmění; nebo pokud ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezí takové obrany.

Trestní zákon z r. 1950 zavedl jednotný pojem trestného činu. V ustanovení § 8 trestního zákona z r. 1950 byla popsána nutná obrana, jako jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací útok na lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu nebo jednotlivce, není trestným činem, pokud útok přímo hrozil nebo trval a pokud obrana byla útoku přiměřená.

Ustanovení § 9 trestního zákona z r. 1950 uvádí, že krajní nouze je jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící lidově demokratické republice, její socialistické výstavbě, zájmů pracujícího lidu nebo jednotlivci, není trestným činem, pokud způsobená škoda je menší než ta, která hrozila, a pokud nebezpečí nebylo možné odvrátit jinak. O krajní nouzi nejde, pokud ten, komu nebezpečí hrozilo, byl povinen

⁹¹ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha, 1997, s. 163-164.

takové nebezpečí snášet.⁹²

Pojetí bylo podobné tomu dnešnímu, převládaly zde však názory, že jednání v krajní nouzi není trestné, ale současně ani zákonné. Rozdíl od dnešní úpravy je, že škoda, která vznikla, mohla být stejná jako ta, která hrozila. Rozdíl je tedy v proporcionalitě. Tato právní úprava byla konkrétnější. Již uvádí, že způsobená škoda nesmí být větší než ta, která hrozila. Jak je tedy zřejmé, dochází v tomto zákoně ke zpřísnění proporcionality.⁹³

Toto ustanovení se v téměř nezměněné podobě nachází v trestním zákoně⁹⁴, který po provedení mnoha novelizací byl v platnosti od roku 1962 až do konce roku 2009. Ve srovnání s dříve platným předpisem podstatně uvolnil podmínky nutné obrany, ty byly splněny, pokud nutná obrana nebyla zjevně nepřiměřena povaze a nebezpečnosti útoku. V praxi pak byla doplňována řadou rozhodnutí nejvyšších soudů k jednotlivým dílčím problémům. V důsledku podstatných změn v 90. letech 20. stol. se socialistické zdůvodnění v zákoně i principy, na kterých byla postavena část dosavadní judikatury, našly odraz i v částečné novelizaci v roce 1993.

Trestní zákon byl za čtyřicet dva let své účinnosti více než třicetkrát změněn a doplněn. Postupně se začalo ukazovat, že dílčí změny do budoucna nestačí. Přistoupilo se tedy k přípravě velké reformy trestního práva hmotného. V červenci 2004 předložila vláda Parlamentu České republiky návrh nového trestního zákona, vycházející z trestněprávních zásad charakteristických pro demokratický stát, např. žádný trest bez zákona, pomocná úloha trestní represe, zákaz retroaktivity k tíži pachatele, individuální odpovědnost fyzických osob, trestní odpovědnost právnických osob apod. Zásady uznávané teorií a praxí, nejsou v novém trestním zákoně výslovně uvedeny, jsou vyjádřeny v celkové koncepci trestně právní ochrany, kterou má trestní zákoník poskytovat.⁹⁵

Zatímco v trestním zákoně byly okolnosti vylučující protiprávnost součástí hlavy druhé v odstavci „Základy trestní odpovědnosti“ a výslovně pojmenovával tři okolnosti vylučující protiprávnost, a to v § 13 ustanovení o nutné obraně, v § 14 ustanovení o krajní nouzi a v § 15 ustanovení o oprávněném použití zbraně, tak

⁹² VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha, 1989, s. 17.

⁹³ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. Brno, 1999, s. 29-31.

⁹⁴ Pozn.: Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

⁹⁵ VANTUCH, P. Poznámky k rekodifikaci trestního práva hmotného po prvním čtení v Poslanecké sněmovně. *Trestní právo*. 2005, s. 2.

v trestním zákoníku, který vešel v platnost 1. 1. 2010, jsou upraveny v samostatné hlavě třetí v odstavci „Okolnosti vylučující protiprávnost“, v §§ 28 - 32. V § 28 ustanovení o krajní nouzi, v § 29 ustanovení o nutné obraně, v § 32 ustanovení o oprávněném použití zbraně a také již výslovně pojmenovává další okolnosti a to v § 30 ustanovení o svolení poškozeného a v § 31 ustanovení o přípustném riziku.

Ustanovení o krajní nouzi, předchází nutné obraně, jelikož situace, za níž lze nutnou obranu užít, je speciálním případem situace - jednání v krajní nouzi. U krajní nouze, došlo k upřesnění podmínek, za kterých lze tento institut využívat. Vyloučilo se výslovně jeho použití u osob, které jsou povinny nebezpečí snášet.

Původně navrhovanou úpravu, že „nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, místu a času útoku anebo k okolnostem vztahujícím se k osobě útočníka nebo osobě obránce“ a řešení překročení nutné obrany - „ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem“ - senát zamítl.⁹⁶ Nové znění je tedy uvedeno ve dvou odstavcích. V § 29, odst. 1 trestního zákoníku se píše: „čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem“ a v odstavci 2, že „nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“ Upraveno zůstává i oprávněné použití zbraně „v mezích stanovených příslušnými zákony“.⁹⁷

Nový trestní zákoník ovšem počítá i s dalšími okolnostmi vylučujícími protiprávnost, jež dosud v zákoně nebyly. Jak již bylo uvedeno, jedná se o svolení poškozeného (§ 30) a přípustné riziko (§ 31).

Nejvizuálnějším rozdílem mezi starou a novou úpravou trestního práva je to, že nastala změna v paragrafovém označení a rozdělení ustanovení paragrafu nutné obrany a krajní nouze místo jednoho odstavce na dva odstavce. Nový trestní zákoník uvádí ustanovení o krajní nouzi před ustanovením o nutné obraně. Ve starém trestním zákoně tomu bylo naopak.

Rozdíl je i v tom, že nový trestní zákoník v ustanovení o nutné obraně nahrazuje slůvko „tímto“ výrazem „trestním“. V tomto paragrafu nejsou specifikovány konkrétní

⁹⁶ KUČERA, P. Věcný záměr trestního zákona. *Trestní právo*. 2001, s. 11-12.

⁹⁷ ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2009, částka 11.

zájmy, k jejichž ochraně je nutná obrana přípustná. V trestním zákoně byly zákonem chráněné zájmy souhrnně uvedeny v § 1. Oproti tomu v trestním zákoníku se zákonem chráněné zájmy dovozují z textu celého zákona.

Krajní nouzi je nutné odlišit od nutné obrany. Jednání v nutné obraně směřuje proti útočnickovi - tedy proti osobě, která v daném nebezpečí přímo figuruje. Na rozdíl od toho jednání v krajní nouzi směřuje proti třetí osobě.

9 Srovnání české právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost s vybranými zeměmi

Veškeré evropské státy vytváří systémy, jež zaručují ochranu práv občanů. I přes tyto systémy mohou státní orgány při ochraně práv občanů efektivně zasahovat. Z tohoto důvodu jsou prakticky v zákonech všech moderních států zakotveny okolnosti a podmínky, za jejichž existence se jednání občanů - podobající se trestnému činu, nepovažuje za nebezpečné pro společnost, naopak se toto jednání pokládá za společensky prospěšné a přijatelné. Jde zejména o nutnou obranu, krajní nouzi, svolení poškozeného, oprávněné použití zbraně a přípustné riziko.

Porovnávány jsou tyto instituty států Slovensko a Německo a to z důvodu, že se jedná o země, které jsou nám dosti blízké a to nejen vzdáleností, ale zejména z pohledu historického vývoje práva. Právní řády německy mluvících zemí byly průkopníky při konkretizaci zákonných ustanovení okolností vylučujících protiprávnost. Během minulého století byla toto ustanovení zakotvena téměř ve všech zemích Evropy.⁹⁸

Slovenská i německá úprava pojetí okolností vylučujících protiprávnost vychází z historické úpravy rakouského trestního práva, stejně jako naše úprava. Je to úprava značně propracovaná a proto se stala vzorem pro mnoho dalších států.

9.1 Srovnání se Slovenskou republikou

V minulosti tvořilo Česko a Slovensko jednotný stát, na jehož celém území platil stejný trestní zákon. Dne 1. 1. 1993 došlo vlivem politické situace k rozdělení Česka a Slovenska, resp. Československé federativní republiky, na dva samostatné státy – Českou republiku (dále jen ČR) a Slovenskou republiku (dále jen SR). Oba dva vzniklé státy si však prozatím ponechaly v platnosti původní trestní zákon.

Po rozdělení Československé federativní republiky dochází novelou č. 290/1993 Sb.⁹⁹ v ČR k úpravě nutné obrany. Slovensko ovšem nezůstává pozadu a přijímá novelu č. 248/1994 Sb.¹⁰⁰, ta je však identická s novelou českou. Markantnějším rozdílem je úprava - „povahy a nebezpečnosti útoku“ - nahrazením slovního spojení „způsob

⁹⁸ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. Brno, 1999, s. 24.

⁹⁹ Pozn.: Zákon č. 290/1993 Sb., zákon, kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon České národní rady č. 200/1990 Sb., o přestupcích.

¹⁰⁰ Pozn.: Zákon č. 248/1994 Zb. z.; zákon Slovenskej národnej rady, ktorým sa mení a dopĺňa Trestný zákon a zákon o priestupkoch.

útoku“, zakotveného v nové právní úpravě v ČR. Právní úprava SR po výše uvedené novele „povahy a nebezpečnosti útoku“ vypustila a zakotvuje jen nutnou obranu „nepříměřeného útoku“.

Hranice nutné obrany se rozšiřují. Její význam tak dále spočívá v eliminaci interpretačních problémů a nedostatků. Důsledkem bývá negativní dopad na osoby konající v nutné obraně.

Trestní zákon se ve SR se dočkal rekodifikace až v roce 2005, resp. až 1. 1. 2006, kdy nabyl účinnosti zákon č. 300/2005 Zb., Trestný zákon,¹⁰¹ ve znění pozdějších předpisů (dále jen trestný zákon). Nová kodifikace trestního práva na Slovensku je založena na subsidiaritě použití trestněprávních prostředků k ochraně práv a svobod občanů, jejich života, zdraví a majetku tak, aby trestní zákon Slovenska poskytoval ochranu zásadně jen nad rámec ochrany poskytovaném prostředky jiných právních odvětví. Trestný zákon dělí trestné činy v § 9, stejně jako český trestní zákoník, na zločiny a přečiny. Slovenský zákonodárce ponechal na rozdíl od českého v platnosti princip formálně-materiálního pojetí trestných činů, kde nebezpečnost činu pro společnost představuje materiální znak neboli korektiv formálního vymezení trestného činu.¹⁰²

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou v trestném zákonu uvedeny ve druhém dílu, oddíl čtvrtý, hlavy první, všeobecné části. Slovenské trestní právo hmotné již před rekodifikací z r. 2005 obsahovalo výslovnou úpravu nutné obrany (§ 13), krajní nouze (§ 14), oprávněného použití zbraně (§ 15) a dále okolností upravených v ustanovení §§ 15a a 15b, tedy plnění práv a povinností, dále riziko ve výrobě nebo ve výzkumu a svolení poškozeného. Současná právní úprava obsahuje výslovnou úpravu těchto okolností vylučujících protiprávnost:

- krajní nouze § 24,
- nutná obrana § 25,
- oprávněné použití zbraně § 26,
- dovolené riziko § 27,
- výkon práv a povinností § 28,
- souhlas poškozeného § 29,

¹⁰¹Pozn.: Zákon č. 300/2005 Zb. z., Trestný zákon.

¹⁰²Dôvodová správa. *Ministerstvo Spravodlivosti Slovenskej Republiky* [online]. 23. 6. 2005 [cit. 3. 3. 2015]. Dostupné z WWW: <http://www.wold.justice.sk/kop/pk/2007/pk07024_04.pdf>.

- plnění úlohy agenta § 30.

S ohledem na společné kořeny trestního práva hmotného odpovídá slovenské pojetí určitých okolností vylučujících protiprávnost jejich pojetí v rámci českého právního řádu. Je tomu tak např. u krajní nouze § 24 trestného zákona, jejíž zákonné znění odpovídá zcela dikci trestního zákoníku¹⁰³.

Jiné podmínky slovenský zákonodárce stanovil pro nutnou obranu § 25 trestného zákona. První dva odstavce odpovídají českému pojetí nutné obrany jako okolnosti vylučující protiprávnost. Třetí odstavec rozšiřuje podmínky nutné obrany na jednání v silném rozrušení způsobeném útokem, především v důsledku zmatku, strachu nebo z leknutí. Ve slovenském právním řádu jednání, které naplňuje podmínky § 25 odst. 3 trestného zákona, není trestným činem. V rámci českého právního řádu je zařazen daný psychický stav obránce mezi polehčující okolnosti uvedené v § 41 trestního zákoníku. Rozdíl v právní úpravě spočívá právě v tom, že osoba, která naplnila podmínky § 25 odst. 3 trestného zákona, není trestně odpovědná, na rozdíl od české právní úpravy, kde osoba je trestně odpovědná za trestný čin, avšak soudu je dána možnost s ohledem na konkrétní okolnosti případu snížit uložený trest. Komentář k danému ustanovení trestného zákona uvádí, že rozhodujícím podkladem pro rozhodnutí soudce bude znalecký posudek, který bude brát ohled jak na psychický stav obránce jako subjektivní znak, tak na objektivní okolnosti daného případu, jako je moment překvapení, osoba útočnicka nebo časová tíseň.¹⁰⁴

Slovenská právní úprava také na rozdíl od české právní úpravy zahrnuje do znění ustanovení upravujícího nutnou obranu omyl o této okolnosti vylučující protiprávnost, a to v odstavci 4. příslušného paragrafu. V ustanovení § 25 odst. 4 trestného zákona slovenský zákonodárce zakotvuje tzv. putativní nutnou obranu. Institut putativní nutné obrany tak, jak ji pojímá slovenské trestní právo, odpovídá české právní úpravě institutu tzv. pozitivního omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost, který je nově výslovně upraven v § 18 odst. 4 trestního zákoníku. Obránce by byl při splnění podmínek uvedených v ustanovení § 25 odst. 4 trestného zákona, odpovědný za spáchání nedbalostního trestného činu.

JUDr. Robert Fico, CSc. ve své práci o nutné obraně uvádí i podněty ke zlepšení

¹⁰³ Pozn.: Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

¹⁰⁴ ČENTĚŠ, J. *Trestný zákon s komentářem*. Žilina, 2006, s. 67.

aplikační praxe a zároveň i náměty de lege ferenda, jimiž by se měla zabývat legislativa. Měla by zohlednit zejména následující podněty:

- Nutnou obranu je třeba chápat jako užitečný a potřebný institut. Právní úprava a výklad by měly zvýhodňovat obránce na úkor útočnicka.
- Při výkladu podmínek nutné obrany je třeba vzít v úvahu, že riziko útoku musí útočnick snášet. Má ve srovnání s obráncem celou řadu výhod - moment překvapení, výběr prostředků k útoku, předem zohlední osobu obránce apod.
- Subjektivní stav napadeného při nutné obraně by měl být v řízení zjišťován znalecky.
- Možnost vyloučit trestní odpovědnost anebo upustit od potrestání při nedbalostním překročení hranic nutné obrany, čímž by se zdůraznila společenská prospěšnost takového jednání.

Všechny náměty sledují zlepšení postavení osoby obránce na úkor útočnicka.

S odvoláním na legislativní úpravu jiných Evropských států doporučuje, aby neúmyslné překročení meze nutné obrany anebo překročení ze strachu, pod vlivem silného rozrušení, úzkosti, momentu překvapení, bylo považováno za okolnost, při které by soud upustil od potrestání obžalovaného - obránce. Dosud jsou tyto okolnosti považovány jen za polehčující okolnost pro obránce.¹⁰⁵

9.2 Srovnání se Spolkovou republikou Německo

V Německém právu byly zakotveny okolnosti vylučující trestnost, zejména nutná obrana, v roce 1871. Tato úprava se po dlouhou dobu téměř neměnila. Podrobněji propracovaly tyto systémy až soudní judikáty, na prvním místě rozhodnutí německého říšského soudu. Právní úprava německy mluvících států je nejpropracovanější a stala se vzorem pro ustanovení jiných států.¹⁰⁶

V německém trestním právu je základní podmínkou trestnosti spáchání konkrétního trestného činu. V našem pojetí trestný čin zahrnuje subjekt, objekt, subjektivní a objektivní stránku. V německé úpravě zahrnuje souhrn objektivních a subjektivních podmínek trestnosti. Na základě toho je třeba jednak samotné

¹⁰⁵ FICO, R. *Nutná obrana*. Slovensko, 2001, s. 120-123.

¹⁰⁶ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. Brno, 1999, s. 24.

protiprávní jednání, soulad takového jednání a dalších objektivních okolností se skutkovou podstatou, přičitatelnost jednání konkrétnímu pachateli, což je subjektivní podmínkou trestnosti.

V německém právu existuje celá řada okolností vylučujících protiprávnost. Tyto mohou být aplikovány současně na jeden případ. Výjimku tvoří specialita tam, kde je okolnost formulována tak úzce, že tvoří výseč z abstraktně formulované okolnosti. Např. tam, kde se určitá okolnost vztahuje jen na určitý okruh trestných činů, nebo kde určitá okolnost má za následek vyloučení právního následku nebo formuluje další následek nad tento rámec. Jedná se o výjimečné případy, i vzhledem k tomu, že vyloučení protiprávnosti stačí aplikace i pouze jediné okolnosti.¹⁰⁷

Vyžaduje se neexistence okolností vylučujících protiprávnost. Tyto okolnosti je obtížné systematizovat, jelikož jsou upraveny také v mimotrestních právních normách a setkáváme se i s řadou teorií a přístupů, vycházejících z různých principů. Ospravedlňující důvody - okolnosti vylučující protiprávnost, jsou upraveny ve čtvrtém dílu, v §§ 32 - 35 v německém trestním zákoníku (dále jen StGB). Jsou jakousi výjimkou z protiprávnosti jednání naplňujících skutkovou podstatu. Je-li vyloučena protiprávnost, je takové jednání dovoleno a může být realizováno, aniž by bylo kvalifikováno jako trestný čin.

Trestný čin je dle německé právní nauky strukturován do tří základních komponentů, a to soulad objektivních znaků činu se skutkovou podstatou (Tatbestandmässigkeit); protiprávnost (Rechtswidrigkeit); přičetnost pachatele (Schuld). Trestnost vyžaduje naplnění všech těchto komponentů, ovšem kterýkoliv z nich lze vyloučit s důsledkem beztrestnosti.¹⁰⁸

Německá právní úprava klade pro použití nutné obrany objektivní, normativní a subjektivní podmínky a do značné míry se podobá české právní úpravě. Základem je „potřebnost“, která je ve vztahu k „přiměřenosti“ pojmem rozhodným. Kritérium potřebnosti, klade značné požadavky na osobu, která útok odvrací a celý institut značně objektivizuje.¹⁰⁹

V Německu jsou v trestním zákoně upraveny následující formou ve dvou

¹⁰⁷ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. Brno, 1999, s. 36.

¹⁰⁸ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. Brno, 1999, s. 32 - 36.

¹⁰⁹ SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. *Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání*. Praha, 2003, s. 146.

po sobě jdoucích paragrafech: v § 32 StGB nutná obrana; v § 33 StGB překročení nutné obrany; v § 34 StGB ospravedlňující stav nouze; v § 35 StGB stav nouze vylučující vinu.

V § 32 StGB sebeobrana je uvedeno, že ten, kdo se bránil proti činu, kde při obraně byla nutná sebeobrana, není takováto sebeobrana nelegální. Sebeobrana je obrana, která je nezbytná k odvrácení protiprávního útoku proti vlastní osobě nebo osobě někoho jiného, a to i tehdy nejedná-li se o osobu blízkou.

V § 33 StGB překročení nutné obrany se píše, že přesahuje-li mez sebeobranou pachatele strach nebo hrůzu, tak není potrestán.

Ospravedlňující stav nouze je uveden v § 34 StGB, kde je napsáno, že kdo se za přítomného, jinak neodvratitelného nebezpečí pro život, tělo, svobodu, čest, majetek nebo jiný právní statek dopustí činu, aby odvrátil nebezpečí od sebe nebo od jiného, nejedná protiprávně, jestliže při zvážení protichůdných zájmů, zejména dotčených právních statků a stupně jim hrozícího nebezpečí, převažuje chráněný zájem podstatně nad zájem, jemuž byla způsobena újma. To platí potud, pokud je čin přiměřeným prostředkem k odvrácení nebezpečí.¹¹⁰

Od úpravy krajní nouze v našem trestním právu se liší tím, že součástí ustanovení jsou specifikovány zájmy, které jsou ustanovením chráněny. V naší úpravě tyto zájmy výslovně upraveny nejsou. Stejným pro obě úpravy zůstává, že vznik krajní nouze je vázán na existenci nebezpečí.

Podmínka subsidiarity je vyjádřena, stejně jako v českém trestním zákoníku - „jinak neodvratitelného nebezpečí“. Jednající osoba, neměla možnost použít jiného prostředku k tomu, aby skutková podstata nebyla naplněna.

Podmínka proporcionality je vyjádřením střetu proti sobě stojících chráněných zájmů – pakliže při zvážení protichůdných zájmů, dotčených právních statků a stupně hrozícího nebezpečí, převažuje tento zájem nad zájem, jemuž byla způsobena újma. Je-li třeba posoudit hodnotu jednotlivých zájmů, hledí na ně dle platné úpravy v pořadí v jakém jsou uvedeny v § 34 StGB.

V § 35 StGB stav nouze vylučující vinu uvádí, že ten kdo se za přítomného,

¹¹⁰ *Strafgesetzbuch* [online]. © 2015 Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz [cit. 5. 3. 2015]. Dostupné z WWW: < <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb> >.

jinak neodvratitelného nebezpečí pro život, tělo nebo svobodu dopustí protiprávního činu, aby odvrátil nebezpečí od sebe, příbuzného nebo blízké osoby, jedná bez zavinění. To platí, pokud se od pachatele podle okolnosti, zejména protože nebezpečí sám způsobil, anebo protože byl ve zvláštním právním poměru, mohlo očekávat, že bude nebezpečí snášet; trest však může být zmírněn podle § 49 odst. 1, jestliže pachatel nebyl povinen s ohledem na zvláštní právní poměr nebezpečí snášet. Předpokládá-li pachatel při spáchání činu mylně okolnosti, které by ho podle odst. 1 omlouvaly, je trestán jen tehdy, jestliže se mohl omylu vyhnout. Trest se zmírní podle § 49 odst. 1.¹¹¹

Rozdíl od ospravedlňujícího stavu nouze je ten, že v tomto ustanovení nejsou uvedeny všechny statky, ale jen život, tělo a svoboda. Ohrožení jiných statků, které v ustanovení uvedeny nejsou, jednání odvracející jim hrozící nebezpečí, by nebylo posuzováno dle tohoto ustanovení.

Rozdíl je i v osobě, které dané nebezpečí hrozí. Na rozdíl od § 34 se § 35 StGB týká jen odvracení nebezpečí, hrozící osobě jednajícího, osobě příbuzné či jiné jemu blízké osoby. Pro jednajícího je tato situace značně zátěžová a jednající se ocitá v těžkém psychickém rozpoložení, vzniklým jeho vztahem k blízkým osobám. Za jiné situace by takovýto čin byl protiprávní, ale osoba jedná bez zavinění. Pokud by ovšem sám pachatel zavinil nebezpečí svým jednáním a dalo by se předpokládat, že k takovému nebezpečí povede, pak by tento případ tvořil výjimku. Výjimkou jsou i osoby ve zvláštním právním poměru např. policisté, záchranáři atd.

§ 35 StGB počítá také s jednáním v omylu, důležitá je skutečnost, zdali pachatel mylně okolnosti předpokládal, zdali by bylo možné se takovým okolnostem vyhnout nebo pachatel předpokládal mylně okolnosti, které by ho omlouvaly, a omylu by se vyhnout nemohl.

Podobnost ustanovení §§ 34 a 35 StGB s § 29 trestního zákoníku je značná, ale jsou zde specifické rozdíly. Podmínka subsidiarity je dána jak německou tak českou úpravou. V německé úpravě jsou však chráněné zájmy uvedeny přímo v příslušném ustanovení § 34 StGB. Nebezpečí je shodně zaměřeno na jeho existenci a bezprostřednost.

Značný a podstatný rozdíl je v proporcionalitě. Německá úprava porovnává

¹¹¹ *Strafgesetzbuch* [online]. © 2015 Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz [cit. 5. 3. 2015]. Dostupné z WWW: < <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb> >.

dotčené právní statky a jim hrozícího nebezpečí a věnuje pozornost zejména přiměřenosti použitého prostředku k odvrácení nebezpečí.

Institut „ospravedlňující stav nouze“ česká právní úprava nezná. Jeho naplnění nelze spatřovat, ani kdybychom o něm uvažovali jako o okolnostech vylučujících protiprávnost.

Objektivní situací je dán exces a putativně se vztahuje na nutnou obranu. Jde o spojení nutné obrany a krajní nouze dle § 34 StGB.

Je třeba rozlišovat činy ospravedlňující, uvedeny v německém trestním zákoně v § 34 jako ospravedlňující stav nouze (např. přerušení těhotenství z lékařských důvodů) a činy omluvitelné v § 35 (např. jednání směřující k záchraně života). První případ právní řád schvaluje, druhý případ právní řád promíjí. Je tak možné říci, že jde o pomoc práva při řešení praktických problémů.

Závěr

Laická veřejnost v České republice má velmi malou znalost ohledně ustanovení institutu okolností vylučujících protiprávnost, a to i přes to, že se jedná o okolnosti, které mohou být pro každého z nich velmi aktuální. Z tohoto důvodu bude úvaha de lege ferenda zaměřena především na zlepšení poskytování informací společnosti a o prevenci.

Veřejnost má sice jakž takž nějakou povědomost, že náš právní řád tyto instituty upravuje a tedy, že je lze využít k nějaké obraně sama sebe, svého majetku či na ochranu třetí osoby. Bohužel veřejnost je velmi často ovlivněna médii, zprávami z nich, kde média často vyzdvihují ty horší případy rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení. Samozřejmě, že uvedou i případy správných rozhodnutí, ty však z nedostatku objektivnosti a neúplnosti vyvolávají u veřejnosti mylné představy o možnostech jednání v nutné obraně. Na základě těchto informací dochází k tomu, že svědci nějakého útoku či trestného činu se nepřihlásí. Důvodem je obava či strach, že by sice dotyčnému pomohli nebo ochránili jeho zájem, ale sami by mohli být stíháni pro překročení hranic nutné obrany, nejčastěji pro zásah do fyzické integrity útočníka.

Je pravdou, že se veřejnost často nepostaví na pomoc osobě, které hrozí útok nebo je již obětí útoku, ale lze předpokládat, že se budou bránit přinejmenším útoku, hrozcímu jim samým, jejich majetku, či jiným právem chráněným hodnotám, ke kterým mají vztah.

Zvolená obrana závisí na okolnostech a typu samotného útoku a útočného aktu. Samozřejmě v současné době se už veřejnost snaží najít nějaká preventivní opatření pro případ, že by se právě mohla stát obětí kriminality. Proto navštěvují různé kurzy sebeobrany, instalují si automatické obranné zařízení, pořizují si střelnou zbraň apod. Bohužel ale už nevědí, že tyto sebeobránné snahy mají svá úskalí a hlavně pravidla.

Sebeobranou člověk neznající zákon často rozumí situaci, kde se obránce brání jakémukoliv násilí útočníka za podmínek, neregulovaných žádnými pravidly. Sebeobranu lze ovšem chápat také jako stav, kdy je dotyčná osoba vystavena napadení cizí osoby, ale může se jednat i o jejich majetek, či jiné právem chráněné hodnoty.

Z těchto důvodů je důležité se do budoucna i nadále zabývat okolnostmi vylučujícími protiprávnost a to i proto, že trestné činy se množí a brutalita těchto spáchaných trestných činů je neustále větší a orgány policie nemohou ochránit veškeré

zájmy společnosti, skupin, jednotlivců, fyzických, ale i právnických osob.

V samotné úpravě právní normy by bylo vhodné přibližné stanovení pravidel způsobu útoku pro případ vzniku nesrovnalostí v otázkách útoku. Ovšem stanovení takových pravidel je dosti složité, ovšem na základě judikatury by mohla být fakticky možná a přínosná, a to jak pro laickou veřejnost, aby lépe a snáze pochopila zejména krajní nouzi a nutnou obranu, ale i pro odbornou veřejnost by mohla být usnadněním a rychlejším rozhodováním.

Co se týče překročení mezí nutné obrany, mohlo by dojít k rozšíření, kde je třeba akcentovat situaci obránce, jako např. překvapivost nebo brutalitu útoku, zmatek, strach, leknutí s obránce ve vztahu k jednání útočníka.

Důležité je se zaměřit na ucelenou a správnou informovanost veřejnosti.

Nejen trestní norma, ale její rozšiřování a osvětlování široké veřejnosti je přípravou a hlavně prevencí proti vzniku nebo dokonce vyvolání sporné situace.

Tato informovanost může vzejít právě ve spolupráci s příslušnými orgány, které by mohly vytvořit jakýsi instruktážní materiál – např. filmový, formou letáků, návštěv organizací, škol apod., které budou obsahovat poučení o možnostech obrany. Mohl by popisovat zejména obranu v krajní nouzi a nutnou obranu slovně, ale i v názorných ukázkách situací, aby měla veřejnost představu o možnostech obrany a o situacích, kdy je možné je použít a v jaké intenzitě. Šíření této prevence v dnešní době není zase tak složité, šířit se dá také médií, internetem apod. Měla by zde být přehledná specifikace vybočení (excesů) hlavně z nutné obrany a krajní nouze. Ale také samozřejmě i právní důsledky takového vybočení.

Radou, respektive doporučením osobám, které se ocitnou v situaci, kdy budou nuceni využít právo krajní nouze či nutné obrany je, aby co nejdříve po incidentu volali policii a řídili se pokyny operačního důstojníka na tísňové lince. Dále je důležité o zachování co nejvíce stop na místě činu a případné zajištění očitých svědků.

Pokud chce někdo nosit u sebe pro případ napadení zbraň, ať už je to zbraň střelná, slzotvorný prostředek, paralyzér, bodná zbraň apod., je nutné dodržet jisté zásady, a to:

- dobře znát vlastnosti držené zbraně a umět ji bezpečně používat,
- zbraň nosit skrytou, ale tak, aby ji v případě nutnosti mohl použít,
- být odhodlán zbraň opravdu použít,

- zbraní jen nehrozit, ale ihned ji použít (jinak se může stát, že se zbraně zmocní útočník),
- dávat pozor na to, aby nedošlo k újmě na životě a zdraví třetích nezúčastněných osob,
- znát a ovládat způsoby poskytování první pomoci.

Především pro stát by mělo být důležité, aby veřejnost měla jasnou představu o tom, jak se v takovýchto situacích zachovat a za jakých podmínek může jednat. Dostatečná orientace občana v této problematice totiž může ochránit před nesplněním podmínek okolností vylučujících protiprávnost či před vybočením z jejich mezí.

Seznam použitých zdrojů

Literární zdroje

1. CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*. 1986, č. 1, s. 21.
2. CÍSAŘOVÁ, D. a kol. *Trestní právo a zdravotnictví*. 2. upravené a rozšířené vydání. Praha: Orac, 2004, 183 s. ISBN 80-86199-75-4.
3. ČENTÉŠ, J. *Trestný zákon s komentářem*. Žilina: Poradca podnikatel'a, 2006, 624 s. ISBN 80-88931-479.
4. DRAŠTÍK, A., HASCH, K., KUČERA, P., RIZMAN, S. *Přehled judikatury. Trestné činy proti životu a zdraví. Nutná obrana*. Praha: ASPI, 2007, 386 s. ISBN 978-80-735-7253-2.
5. DVOŘÁK, J. *Odmaturuj ze společenských věd*. 1. vyd. Brno: Didaktis, 2008, 256 s. ISBN 978-80-7358-122-0.
6. FICO, R. *Nutná obrana*. 1. vyd. Slovensko: s. n., 2001, 124 s. ISBN 80-968329-3-X.
7. HEJDA, J. a kol. *Vybraná témata kriminalistiky a trestního práva*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2007, 252 s. ISBN 978-80-245-1163-4.
8. HULINSKÝ, P. *Trestně právní minimum pro občany*. Česko: s. n., 2010?, 360 s.
9. JELÍNEK, J. a kol., *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 2. vyd. Praha: Leges, 2010, 904 s. ISBN 978-80-87212-49-3.
10. KRATOCHVÍL, V. a kol., *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, 797 s. ISBN 978-80-7400-042-3.
11. KUČERA, P. Věcný záměr trestního zákona. *Trestní právo*. 2001, č. 1, s. 11-12.
12. KUČTA, J. *Nutná obrana*, 1. vyd. Brno: MU Brno, 1999, 218 s. ISBN 80-210-2198-5.

13. LATA, J. *Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích*. Trestní právo, 1999, roč. 4, č. 2, s. 20-23. ISSN 1211-2860.
14. MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997, 572 s. ISBN 80-7201-045-X.
15. NEZKUSIL, J. *Československé trestní právo - učebnice pro vysoké školy. Svazek I. Obecná část*. 3. doplněné a částečně přepracované vydání. Praha: Orbis, 1976, 326 s.
16. NOVOTNÝ, F. a kol. *Trestní právo hmotné*. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2005, 215 s. ISBN 80-86898-39-3.
17. NOVOTNÝ, O. a kol. *Trestní právo hmotné I. Obecná část*. 3. přepracované vydání. Praha: Codex, 1997, 328 s. ISBN 80-85963-24-8.
18. NOVOTNÝ, O. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer Česká republika a.s., 2010, 583 s. ISBN 978-80-7357-509-0.
19. SOLNAŘ, V., CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J., *Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání*. 1. vyd. Praha: Orac, 2003, 455 s. ISBN 80-86199-74-6.
20. SOLNAŘ, V., FENYK, J. a kol. *Systém českého trestního práva. Část II. Základy trestní odpovědnosti*. 1. vyd. Praha: Novatrix, 2009, 502 s. ISBN 978-80-254-4033-9
21. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 - § 139 – komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, 1287 s. ISBN 978-80-7400-109-3.
22. ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Komentář k trestnímu zákonu*, 6. vyd. Praha: C. H. Beck, 2004, 120 s. ISBN 80-7179896-7.
23. VANTUCH, P. Poznámky k rekodifikaci trestního práva hmotného po prvním čtení v Poslanecké sněmovně. *Trestní právo*. 2005, č. 11, 2 s.
24. VANTUCH, P. *Trestní zákoník s komentářem. Komentář k zákonu č.40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Informace z judikatury; k I. 8. 2011*. 1. vyd. Olomouc: Anag, 2011, 1367 s. ISBN 978-80-7263-677-8.

25. VOKOUN, R. *Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, č. 35, 79 s. ISSN 0323-0619.

Judikatura

1. Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 8 T do 838/2006, ze dne 21. 7. 2006.
2. Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 3 T do 840/2006, ze dne 13. 9. 2006.
3. Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 8 T do 485/2010, ze dne 19. 5. 2010.

Legislativní dokumenty

1. ČESKO. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 1961, částka 65.
2. ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2009, částka 11.

Elektronické zdroje

1. *Co je to nutná obrana a krajní nouze*. [online]. ALWAS MATY security s.r.o., © 2005 – 2015 [cit. 26. 1. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.bezpecnostni-agentura.cz/co-je-to-nutna-obrana-a-krajni-nouze.html>>.
2. MLČÁK, M., *Právní aspekty sebeobrany* [online]. [cit. 20. 2. 2015]. Dostupné z WWW: <http://www.buchtik.eu/Revo/revo_prav_utoc.htm#nahore>.
3. *Nutná obrana a krajní nouze* [online]. 2014 [cit. 29. 12. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.sakura-jujitsu.cz/clanky/detail/nutna-obrana-a-krajni-nouze/>>.
4. *Nutná obrana a krajní nouze* [online]. © 2006-2015 [cit. 26. 2. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.trestni-rizeni.com/vyklad-pojmu/nutna-obrana-a-krajni-nouze>>.

5. *Předpis č. 40/2009 Sb., Zákon trestní zákoník* [online]. Roč. 2009 [cit. 28. 12. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>>.
6. RAUOVÁ, L. Nutná obrana – vždy aktuální, laikům však stále zamlžená. *Trestní právo – vybraná témata* [online]. 24. listopadu 2013 [cit. 28. 12. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://trestni.juristic.cz/481644/clanek/trest3.html>>. ISSN 1802-789X.
7. *Sebeobrana a právo* [online]. © 2014 [cit. 28. 12. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.sebeobrana.estranky.cz/clanky/sebeobrana-a-pravo.html>>.
8. *Strafgesetzbuch* [online]. © 2015 Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz [cit. 5. 3. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.gesetze-im-internet.de/stgb>>.
9. ŠIANSKÁ, A. *Nutná obrana a krajní nouze v trestním právu* [online]. Muj-pravnik.cz, ©2015 [cit. 25. 1. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://muj-pravnik.cz/nutna-obrana-a-krajni-nouze-v-trestnim-pravu/>>.

Seznam zkratek

1. ČR – Česká republika
2. LZPS – Listina základních práv a svobod
3. SR – Slovenská republika
4. StGB – Strafgesetzbuch